

FILIAȚIA MOLITVENICELOR ROMÂNEȘTI DIN SECOLELE AL XVI-LEA – AL XVIII-LEA

Descris în literatura ecleziastică între scrierile liturgice uzuale, alături de *Liturghier*, *Tetraevanghel* și *Psaltire*, *Molitvenicul* cuprinde, potrivit ritului bizantin, ceremonialul celor Șapte Taine bisericești (Botezul, Mirungerea, Euharistia sau Împărtășania, Mărturisirea sau Spovedania, Preoția sau Hirotonia, Nunta sau Cununia și Maslul, adică „harul tămăduirii”), împreună cu ierurgiile, slujbe precum agheasma sau sfințirea apei, rânduiri prilejuite de nașterea și „însemnarea pruncului”, înmormântarea și parastasul, cu rugăciuni diverse destinate persoanelor aflate sub „patima boalei” și cu „rană de moarte”, pentru „sufletul cel osândit”, pentru cel care nu poate dormi, pentru călători, pentru „vasul cel spurcat”, pentru alungarea calamităților și sfințirea roadelor pământului, la secetă și „neplouare” sau pentru „vreme de ploaie multă”, pentru „vindecarea casei”, la împăcarea celor învrăjbiți, rituri de exorcizare, dezlegare de blesteme și jurăminte, de convertire sau molitvele lui Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur pentru „cei ce pătimesc de la diavol”. În practica liturgică românească, *Molitvenicul* (vsl. *molitvīnikŭ* < *molītva* ‘rugăciune’) este cunoscut sub denumirile și variantele de *Molitfelnic* (utilizat în prezent în cult), *Molitvelnic*, *Evhologhion* (vgr. *εὐχολόγιον* < *εὐλογητικός* ‘binecuvântare’, *λόγος* ‘cuvânt’), *Evhologhiu*, *Efhologhiu*, *Euhologhiu*, *Rugăciuar* sau *Trebnic* (sl. *trěbēnikŭ* ‘carte de ritual’), în funcție de cutumă și de accepțiunea greacă sau slavonă preferată¹.

Primul molitvenic slavon în spațiul românesc, scris în redacție sârbo-croată, este tipărit la Târgoviște, în 1545², de ieromonahul kosovar Moisi de la Deceani (Mojsije Dečanac), sub supravegherea și cu matrițele lui Dimitrie Liubavici (Dimitrije Ljubavić), după versiunea apărută la Goražde (Bosnia și Herțegovina) în 1523³. Este urmat de *Trebnicul* scos la Câmpulung în 1635⁴, la inițiativa lui

¹ Ion M. Stoian, *Dicționar religios. Termeni religioși, credințe populare și nume proprii*, București, Editura Garamond, 1994, p. 175; Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2001, p. 309.

² BRV, I, nr. 5, p. 23–29; https://archive.org/details/bibnat_Molitvenic_Targoviste_1545_/page/n1/mode/2up.

³ Đorđe Sp. Radojičić, *Goraždanska štamparija*, în „Bibliotekar. Bibliotekarsko društvo Srbije”, X, 1958, p. 290; Lazar Čurčić, *Goraždanska štamparija u Trgovistu u Rumunij*, în Dragan Barać (ed.), *Goraždanska štamparija 1519–1523*, Knj. IV, Beograd–Istočno Sarajevo, Narodna Banka Srbije–Filozofski Fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 2008, p. 359.

⁴ *Euhologionŭ, sirěčŭ Molitvīnikŭ*, [Dlŭgo Pole, 1635] (titlu menționat la începutul textului, după predoslovie); apare în cataloage sub denumirile: *Molitvenic sau Euchologiu*, acum numit *Trebnic* (BRV, I, nr. 35, p. 103–104; cf. Paul Jos. Šafařík, Josef Jireček, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, Prag, Friedrich Tempsky, 1864, nr. 252, p. 281: *Molitvenik oder Euchologion, jetzt*

Meletie Macedoneanul, de meșterul kievean Timotei Alexandrovici Verbițki (Timofej Alexandrovič Verbickij), secondat de Ioan Glebkovici (Ivan Glěbkovič), un text de redacție ucraineană, cu elemente medio-bulgare⁵, având filiații cu *Molitvenicul* apărut la Ostrog în 1606⁶. Tipăritura munteană, scoasă în două tiraje, conține la început versuri emblematice în slavonă închinată de Udriște Năsturel „la prealuminata stemă a milostivilor Domni Basarabi”, un procedeu în premieră în literatura română. Specia stihurilor „politice” sau „poeticești” va deveni o constantă în majoritatea molitvenicelor, ca și în alte cărți vechi românești.

Cel dintâi *Molitvenic* în limba română apare, aproximativ, în 1567, ca o anexă a *Cazaniei I (Tâlcul Evangheliilor)* a lui Coresi, într-o localitate neprecizată din Transilvania (Aiud, Teiuș, Cluj, însă nu Brașov)⁷, mai sigur la Alba Iulia⁸. Originalul maghiar după care s-a tradus *Molitvenicul* a fost identificat în *Agenda* lui Gáspár Heltai, ediția a doua, apărută la Cluj, în 1559⁹. Pentru unele *Cântece den psalomi și den Evanghelie* s-au invocat tot surse maghiare, respectiv antologia de imnuri religioase a lui Szegedi Gergely la Debrețin, în 1562, și cartea de cântece protestante tipărită în limba română la Cluj, în 1571–1575, cunoscută sub denumirea de *Fragmentul Todorescu*, răspândită anterior și în manuscris¹⁰. Cei 12 psalmi din *Molitvenic* au fost traduși din slavonă, având puncte comune cu *Psaltirea Hurmuzaki* și *Psaltirea Voronețeană*¹¹. Traducătorul care prelucrează această scriere de factură calvină, cu inserții ortodoxe, posibil un român, își disimulează izvorul prin expresii slavone, motivându-și în introducere (*Polojenie*) sensul demersului său: „Rumânește am scris acest Molitevnice cum să înțeleagă și popa ce zice însușu și oamenii ce ascultă” (f. 249v). N. Drăganu presupunea că *Petrecătura morților*, consemnată în

Trebnik genant); *Trebnikū, sirěčū Molitvūnikū* (I. Karataev, *Opisanie slavěno-russkihū knigū*, I, Sankt Peterburg, Tipografia Imperatorskoi Akademii Nauk, 1883, nr. 426, p. 448; BRV, I, p. 529–532); *Evhologionū ili Molitvenikū*; *Trebnikū ili Molitvoslovū*; *Evhologionū eje estī Molitvenikū*, în predoslovie și epilog (BRV IV, p. 181–188).

⁵ Dan Simonescu, Damian P. Bogdan, *Începuturile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, în BOR, LVI, 1938, nr. 11–12, p. 875–876; BRV, IV, nr. 35, p. 181–188; Petre P. Panaitescu, *Petru Movilă. Studii*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 25–27.

⁶ Alphonse Raes, *Le Rituel ruthène depuis l'Union de Brest*, în „Orientalia Christiana Periodica”, I, 1935, p. 374; Mihail K. Qaramah, *O istorie a Molitfelnicului românesc. Evoluția formularelor Sfintelor Taine (sec. XVI–XVII)*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2022, p. 35.

⁷ Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 235–236, 267.

⁸ Eugen Pavel, *Unde s-a tipărit întâia Cazanie coresiană?*, în LR, XLIX, 2000, nr. 3, p. 545–553.

⁹ Nerva Hodoș, *Un fragment din Molitvenicul diaconului Coresi (1564)*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903, p. 235–276; E. Dăianu, *Un molitvenic calvinesc pentru români*, în „Răvașul”, VI, 1908, nr. 5–6, p. 168–181; Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Cluj, Grafika könyvnyomda, 1940, p. 68–75.

¹⁰ Cf. Atanasie Popa, *Originalul cântecelor din Molitvenicul tipărit de Coresi în 1564*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 256–258.

¹¹ Liviu Onu, *Precizări în legătură cu câteva fragmente găsite recent din Molitvenicul lui Coresi*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 460–461; Alexandru Mareș, *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Universitatea din București, 1982, p. 252–255.

sumarul *Molitvenicului* coresian, dar care nu s-a păstrat datorită unor exemplare incomplete, ar fi fost tradusă după o versiune slavonă și nu una maghiară¹², ipoteză neconvingătoare. Filologul clujean stabilea o relație cu *Pogrebania morților* din *Molitvenicul Marțian*¹³, un text ce nu ar fi „mai vechi decât deceniul din urmă al veacului XVI și mai nou decât veacul XVII”¹⁴, supoziții respinse de I. Gheție, care datează manuscrisul în jurul anului 1640¹⁵.

În 1681 apare un *Molitvenic* de sorginte ortodoxă, „de-nțăles”, tălmăcit în limba română „cu poslușania” lui Dosoftei. Cartea fusese redactată parțial încă din 1674, după cum arată o notă în slavonă de la sfârșitul *Molitvelor pentru ploaie*. Sub aspect genetic, traducerea se situează pe linia versiunilor derivate din *Evhologhiiul* grecesc, un model accesibil fiind varianta revizuită de umanistul Maximos Margunios (Μάξιμος Μαργουίνιος) și imprimată la Veneția de Antonio Pinelli în 1602¹⁶, apoi în 1619 și 1622, reeditată în aceeași officină de Giovanni Pietro Pinelli în 1638, 1642, 1648 și 1662. Mitropolitul Dosoftei avea la dispoziție, de asemenea, ediția critică a *Evhologhionului* bizantin a elenistului Jacob (Jacques) Goar¹⁷, realizată pe baza variantei grecești din 1638. Pe parcursul transpunerii s-au colanțat izvoare liturgice din primele decenii ale secolului al XVII-lea, printre care trebnicele rutene de la Ostrog, Striatin, Vilna (Vilnius) și Lvov (Lviv), precum și ediția lui Petru Movilă (*Evhologion albo Molitvoslovū ili Trebnikū*), apărută la Kiev (Kyiv), în 1646¹⁸. A prevalat opera eclectică a mitropolitului Kievului, Galiției și a toată Ucraina, care valorifică, pe lângă prototipul grecesc, și anumite molitvenice sud-slave și transcarpatine, confruntate cu ritualul roman¹⁹. Descendența duală este sugerată de o scurtă remarcă a lui Dosoftei tipărită în finalul *Slujbei Precloneniiilor*, a înghenunchierii la Rusalii: „Trebuie să-l dzăcem și noi ca alalți pravoslavnici, cum îl dzăc rusii și grecii și scaunele mai mare svinte” (f. 117).

Cartea cuprinde piese diverse, începând cu Sfințirea apei („Osveștenia Iordanului” și „Osveștenia cea mică”), cu un aranjament diferit față de cel clasic, după care continuă cu rânduielile Logodnei, ale Încununării mirilor, apoi cele legate de „născare”, ale Botezului, Mirungerii, spălării neofitului și „tunsul părului”,

¹² N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi Molitvenic românesc*, în DR, II, 1921–1922, p. 267–269.

¹³ Ms. rom. 4329 BCU Cluj-Napoca.

¹⁴ N. Drăganu, *art. cit.*, p. 258.

¹⁵ Câteva observații filologice asupra *Molitvenicului Marțian*, în LR, XXIV, 1975, nr. 1, p. 33–38.

¹⁶ Émile Legrand, *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, tom. III, Paris, Alphonse Picard et fils, 1895, nr. 700, p. 82–83.

¹⁷ Jacobus Goar, *Εὐχολόγιον, sive Rituale Græcorum, complectens ritus et ordines divinæ liturgiæ, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum...*, juxta usum Orientalis Ecclesiæ, Lutetiæ Parisiorum (Paris), Apud Simionem Piaget, 1647.

¹⁸ Vezi și D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în AAR, Mem. sect. lit., seria II, tom XXXVI, 1915, p. 3–4; Paul Mihail, *Molitvelnicul mitropolitului Dosoftei, Iași – 1681. La împlinirea a 300 de ani de când a fost tipărit*, în MMS, LVII, 1981, nr. 4–6, p. 320; Mihail K. Qaramah, *O istorie a Molitfelnicului...*, p. 39–40; idem, *Molitfelnicul Mitropolitului Dosoftei: o analiză din perspectiva istoriei liturghiei*, în Mol. 1681 (ed. 2024), p. 22–25.

¹⁹ Paul Meyendorf, *The Liturgical reforms of Peter Moghila. A new look*, în St. Vladimir's Theological Quarterly, XXIX, 1985, nr. 2, p. 101–114.

ale „Maslelor”, cu ritualul ungerii bolnavului. La acestea se adaugă rugăciunile colivelor și binecuvântării cârnii la Paște sau de iertare pentru tot blestemul și afurisirea celui adormit, molitva „umilicioasă” destinată „creștinului căzut în boală”, pentru puțul sau fântâna spurcată, cazanii la „pogrebanie” și despre „fârșitul pruncesc”, o omilie a Sfântului Ioan Gură de Aur despre necesitatea mărturisirii înainte de împărtașanie, „întrebăciunile” în versuri ale lui Simeon Noul Teolog și stihurile lui Simeon Metafrast, o cuvântare a Sfântului Grigorie Taumaturgul, episcopul de Neocezareea, „făcătorul minunelor”, scrisă în limbile română, latină și greacă, în alfabet chirilic, sau molitva pentru casa bântuită „de drăcii, de farmeci și fapturi drăcești”, texte ce par să transcendă canoanele. Erata din final („Greșiturile”) marchează calitățile sale de editor scrupulos.

Sfera de cuprindere a *Molitvenicului* nu se cantonase prin tipărirea sa din 1681. Unele rugăciuni (*Molitva colivelor*, *Molitva cârnii la Paști*, *Molitva ș-alta la Paști*, *Molitva cea mare de la duhovnic ucenicilor de ispovadă* și *Molitve de iertat a tot blăstăm și afurisanie omului răpăosat*) apăruseră la finele *Liturghierului* ieșean din 1679. În următoarea ediție a *Liturghierului* din 1683, Dosoftei va republica aceste molitve, cu excepția celei „de furisanie”, adăugând altele din prima apariție (*Molitve la Svânta Priceștenie a Svântului Marele Vasilie și Cazan* *la Gioi mare*), iar la sfârșit va insera mai multe texte inedite: *Molitva celor ce-ș aduc dar la Svânta besearică den fruntea poamelor*, *Molitvă la area cea cu pâine*, *Molitvă la culesul viilor*, *Molitvă la blagoslovenia vinului în cramă sau în pivniță sau la besearică ce-ș duce creștinul vin nou*, *Molitvă la blagoslovitul mătășoarelor*. Alte două texte, și anume *Molitva Svântului Părintelui nostru Ioan Zlatoust* și *Molitvă altă a lui Simeon Metafrast*, sunt traduceri diferite față de cele apărute în *Cartea de rugăciuni* din 1673²⁰.

Molităvnicul de-nțales se deschide cu versificările originale ale mitropolitului, *Stihuri la luminatul herb a Țărâi Moldovei*, publicate anterior în *Psaltirea* în versuri din 1673 și apoi în alte cinci tipăriri ale sale, continuând cu poemul cronologic al domnilor Moldovei, care va fi reprodus, mai amplu, în *Parimiile preste an* din 1683, și o epigramă omagială dedicată ispravnicului de carte, Ionașco Bilevici, care „au pus nevoință de-au adus tipare”. Ediția ieșeană a fost imprimată de renumitul „meșter al tiparelor” Mitrofan de la Biserici, tipograful *Bibliei* de la București, viitor episcop de Huși și Buzău, menționat în colofon alături de „tiparnicii” Ursul și Niculai.

Al treilea *Molitvenic* românesc, tipărit în 1689, la Bălgrad, este tradus din slavonă, fiind întocmit în concordanță cu ritualul ortodox, dar diferit structural față de ediția lui Dosoftei ca urmare a provenienței textelor. Volumul îngrijit de Ioan Zoba din Vinț, sub auspiciile mitropolitului Varlaam al Transilvaniei, este conceput după modelul *Molitvenicului* din 1635 de la Câmpulung sau al unei versiuni

²⁰ Vezi Dosoftei, *Carte de rugăciuni*. Studiu introductiv, ediție și glosar de Cristina-Ioana Dima, București, Editura Universității din București, 2023, p. 41–44.

manuscrise asemănătoare²¹. M. Gaster sesiza faptul că limba acestei cărți este mult mai „curgătoare” față de primele tipărituri ale lui Zoba, dar suprasolicita importanța sa, socotind-o „baza tuturor retipăririlor ulterioare”²². Conform acestei opinii, însușită și de N. Drăganu, *Molitvenicul* de la Bălgrad ar fi fost tradus în întregime din slavonă, republicat cu „oarecare schimbări”²³ la Buzău, în 1699 și 1701, apoi la Râmnic, în 1706. La rândul său, Ion Gheție susține că avem de-a face cu o reeditare a *Molitvenicului* lui Dosoftei, „cu unele îndreptări și adaosuri”²⁴, afirmații care comportă rectificări.

Edițiile slavo-române de la Buzău, scoase tot prin „osteneala” lui Mitrofan, conțin rubricile tipiconale și citatele evanghelice și apostolice în limba română, prelucrate după *Biblia* de la București, textul slujbelor sacerdotale fiind majoritar în slavonă, cu excepția unor molitve din *Rânduiala chipului celui mic*, *Rânduiala chipului celui mare*, *Dumineca Pogorârei Duhului Sfânt* sau alte rugăciuni din *Pogrebania preoților*. Un *Cuvânt pentru ieșirea sufletului din trup* din partea finală se distanțează față de textul corespunzător din ediția de la Bălgrad. Precizarea de la începutul rugăciunii din *Evhologhionul* buzoian este edificatoare asupra sursei: „Scoasă întâi den elinie pre limba slovenească și iară pre limba cea proastă rusească și acum pre limba rumânească” (1699, f. 241^v; 1701, f. 245^v). Ipoteza existenței unui original comun al edițiilor din 1689 și 1699 este repusă recent în discuție²⁵, datorită unor paralelisme formale între cele două versiuni.

O paralelă a lecturilor biblice din *Rânduiala Sfântului Botez* pune în evidență unele asemănări între edițiile din 1681 și 1699, în timp ce *Molitvenicul* din 1689 este dependent de *Noul Testament* de la Bălgrad, respectiv *Cartea lui Pavel Apostol la râmleani*, 6, 3–7, cu simplificări textuale și încercări de stilizare a limbii:

Mol. 1681

Fraților, câți în Hristos botezați sântem în moartea lui botezați sântem; depreună-ngropatu-ne-am dară cu însul prin botez în moarte, ca precum s-au stârnit Hristos din morți, prin slava Părintelui, așa și noi în noiciunea vieții să-mblăm. Că de vreme ce ultui ne feacem depreună prin asămănarea morții lui, așa dară și învierii depreună

Mol. 1699

Fraților, câți în Hristos Isus ne-am botezat întru moartea lui ne-am botezat; îngropatu-ne-am cu el dempreună, adecă pren botez întru moarte, ca precum s-au sculat Hristos den morți prin slava Tatălui, așa și noi întru noiciunea vieții să umblăm. Că de sântem sădiți dempreună asămănării morții lui și învierii lui dară vom fi. Aceasta știind că

²¹ Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001, p. 215–228; ediția a doua revăzută, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2021, p. 243–257.

²² M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig & București, F. A. Brockhaus & Socet et co., 1891, p. XLIV.

²³ N. Drăganu, *art. cit.*, p. 260.

²⁴ Ion Gheție, *Evoluția normelor literare în tipăriturile ardelenesti de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 450; idem, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975, p. 357.

²⁵ Dumitru A. Vanca, *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinț și evoluția liturghiei românești*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2016, p. 216–217.

fi-vom. Aceasta știind că vechiul nostru om s-au cu Dânsul răstignit ca să să deșearte trupul de păcat, să nu camai șerbim noi păcatul, că cela ce-au murit s-au îndereptat de la păcat (f. 56^v).

NT

Au nu înțeleageți că varecâți ne-am botezat întru Isus Hristos întru moartea lui ne-am botezat? Derept aceea, îngropatu-ne-am cu el pentru botegiune în moarte, ca cum s-au sculat Hristos den morți în slava Tatălui, așa și noi întru viața noao să îmblăm. Că de ne-am oltuit întru el cu asămănarea morții lui, cu adevăr și în asămănarea învierii lui unii vom fi. Aceasta știind că omul nostru cel vechiu cu el să răstigni, ca să să răsipească trupul păcatului, cât de acum să nu mai slujim noi păcatului, că cela ce au murit s-au mântuit de păcatu (f. 211^r–211^v).

omul nostru cel vechiu cu Dânsul s-au răstignit, ca să să deșărteaze trupul păcatului, ca să nu mai slujim noi păcatului, ca cel ce au murit s-au îndereptat de păcat (f. 21^v).

Mol. 1689

Fraților, câți ne-am botedzat întru Isus Hristos întru moartea lui ne-am bodedzat. Drept aceea, îngropatu-ne-am cu el pentru botegiune în moarte, ca cum s-au sculat Hristos din morți în slava Tatălui, așa și noi întru viața noao să îmblăm. Că de ne-am oltuit întru el cu asămănarea morții lui, cu adevăr și asămănarea învierii lui unii vom fi. Aceasta știind că omul nostru cel vechiu cu el să răstigni, ca să să răsipească trupul păcatului, cât de-acum să nu mai slujim noi păcatului, că cela ce au murit s-au mântuit de păcat (f. 17^v–18^r).

În legătură cu psalmii citați în *Molitvenic*, Zoba nu s-a inspirat, cum ar fi fost firesc, după *Psaltirea* de la Bălgrad, nici după *Psaltirea în proză* a lui Dosoftei din 1680, preluată în *Molităvnicul de-nșăles*. Preotul din Vinț a recurs cu predilecție la *Biblia* de la București, oferind o adaptare a textului psalmic, cu unele substituții: *petreace* în loc de *lăcuiaste*, *sălășluiuaste* în loc de *petreace*, *folositoriul* în loc de *sprejenitoriul*. Apariția unor lexeme în ediția din 1689 care coincid cu *Psaltirea* din 1651 (*Înălțatului*, *să sălășluiuaste*) poate fi accidentală. Pentru edificare, vom proba aceste aserțiuni cu primele șase versete din Psalmul 90 din cele patru variante:

PB	PD	BB	Mol. 1689
Carele viiază întru ascunsul Înălțatului și în umbra putearnicul Dumnedzău să sălășluiuaste. ice-voiu Domnului: „Scutul meu ești și nădejdea mea, Dumnedzăul meu, întru carele nădăjduiescu”. Că acela te va scoate den lațul vânătorului și de ciumă veninoasă.	Cine lăcuiaste într-agiutoriul Celui de Sus într-acoperemântul Dumnedzăului ceriului va lăcui. Dzice-va Domnului: „Sprejenitoriul meu ești și năzuiala mea, Dumnedzăul meu, și nedejdiuiesc spre îns”. Că acela izbavi-te-va de sălța vânătorilor și de cuvânt tulbure. Cu	Cel ce lăcuiaste în ajutoriul Celui Nalt întru acoperemântul Dumnezăului ceriului va petreace. Zice-va Domnului: „Sprejenitoriul meu ești și scăparea mea, Dumnezăul meu, și voiu nădejdui pre el”. Căci el te va izbăvi den lațul vânătorilor și den cuvântul gâlcevitoriului. Cu spa-	Carele petreace întru ajutoriul Înălțatului, în coperemântul Dumnedzăului ceriului să sălășluiuaste. Dzice-va Domnului: „Folositoriul meu ești și scăparea mea, Dumnedzăul meu, și spre dâns mă nădejduiesc”. Că acela te va izbăvi de lațul vânătorului și de cuvânt gâlcevitoriului.

Cu arepile sale aco-
peri-te-va și supt
arepile lui odih-
ni-te-vei. Scut și pa-
văță adevărul lui, și
nu te vei teame de
frica nopții și de să-
geata ce zboară
dzua și de ciurma ce
îmblă întru negură
și de ciurma pusti-
itoare întru amiazăzi
(f. 175^{r-v}).

spatele sale um-
bri-te-va și supt ari-
pile lui te nedej-
duiești. Cu armă în-
cungiura-te-va ade-
văratarea lui; nu te
vei teame de frică
de noapte, de săgeată
ce zboară dzua, de
lucru prin tunearec ce
să petreace, de
tâmpinuș și de
drac de amiazădzi
(f. 117^v–118^r).

tele lui va umbri ție
și supt aripile lui vei
nădejdui. Cu armă
te va încungiura
adevărul lui; nu te
vei teame de frică
de noapte, de săgeată
ce zboară zioa, de
lucru ce întru întu-
nearec umblă, de
întâmplare și diavol
de amiazăzi (p. 411b).

Cu spatele sale um-
bri-te-va și supt are-
pile lui te vei nădej-
dui. Cu armă încun-
giura-te-va adevărul
lui; nu te vei teame
de frica nopții și de
săgeata ce zboară
dzua, de lucrul ce să
petreace întru întu-
nearec, de tâmpinat
și de dracul de
amiazădzi (f. 99^r).

Deosebiriile dintre ediția din 1689 și traducerea lui Dosoftei în selecția și desfășurarea unor rânduieli și molitve, de succesiune a citirilor scripturistice și, mai ales, în structura molitvelor pentru diferite uzanțe se explică prin faptul că Dosoftei s-a raportat, cu precădere, la versiuni care urmează tipicul grecesc, în timp ce Zoba s-a ghidat exclusiv după cel slav. În cuprinsul *Molitvenicului* de la Bălgrad apar o serie de rugăciuni (*Molitva babei*, *Molitva Botezului pre scurt*, *Rânduiala Panaghiei*, *Molitva la Nașterea lui Hristos*, *fiilor de duhovnicie*, *Molitva la zua Sfântului Petru*, *Întrebarea Sfântului Anastasie*, *Molitva celor ce intră în post*, *Molitva la curățirea besearecii spurcată de eretici*, *Molitva pre scurt a sfinți apa*) specifice versiunilor slave. În schimb, la Dosoftei există rugăciuni, precum *Molitva la groază de tunete și fulgere*, *Molitvă de rugă la toată litia*, *Molitve pentru ploaie*, care nu vor intra în sumarul ediției bălgrădene, dar vor reapărea în molitvenicele din veacul următor. Se distinge în ediția din 1689 și o scurtă *Molitvă de înfrământarea neveastei*. Este introdusă în versiunile din 1635, 1689 și 1699, dar nu și la Dosoftei, *Rânduiala la a dooa nuntă*, care va figura apoi în toate edițiile *Molitvenicului*. *Molitva la tunsul/ tunderea părului*, cu ambele rugăciuni, are variante apropiate la Dosoftei, Zoba și Antim Ivireanul, ultimul înscriind-o distinct la încheierea *Slujbei Botezului*, după ritul spălării pruncului și înaintea *Rânduiei ce să face la Logodnă*. Sunt introduse în tipăritura de la Bălgrad *Molitva când începi a zidi casa* și *Molitva la urdzirea besearecii*, prezente în forme diferite în toate edițiile care vor urma, începând cu cea din 1706.

Lui Zoba nu-i erau necunoscute, desigur, diferite versiuni manuscrise ale *Molitvenicului* care circulau în Transilvania, cum ar fi cele copiate de popa Pătru din Tinăud (Bihor) în 1688²⁶. În *Rânduiala Botezului*, de exemplu, deși există unele apropieri între textele respective, ele sunt traduceri independente, lucru evidențiat în *Molitva când să dă nume pruncului*, urmărită atât în varianta moldovenească, cât și în fiecare dintre cele două molitvenice ardelenesti:

²⁶ Ms. rom. 4216 BAR; ms. rom. 4325 BCU Cluj-Napoca.

Mol. 1681	Ms. rom. 4325	Mol. 1689
Doamne, Dumnedzăul nostru, ție ne rugăm și tine milostivim, sămneadze-se lumina feații tale pre șerbul tău acesta și să să sămneadze Svânta Cruce a Sângur-Născutul tău Fiiu la inema și la gândurile lui, întru să fugă de la deșertăciunea lumii și de la toată vicleana văjnicie a vrăjmașului și să urmeadze poruncilor tale (f. 43 ^v).	Doamne, Dumnezăul nostru, ție ne rugăm și ție ne milcuim și cearem să se semneaze lumina feaței tale spre robul tău acesta <i>ime rečû</i> ca să să semneaze Crucea Unuia-Născut al tău Fiiu, întru inima lui și în cugetele lui, ca să fugă de deșertile lumești și de toate sfaturile hicleanului și să îmble după toate poruncile tale (f. 5 ^v -6 ^r).	Doamne, Dumnedzăul nostru, ție ne rugăm și ție ne milcuim și cearem ca să să însămneadze lumina feații tale spre robul tău acesta <i>ime rečû</i> și ca să să însămneadze Crucea a Unuia-Născut Fiiului tău, întru inima și întru gândurile lui, ca să fugă de la deșertăciunea lumii și de toată îndemnarea vrăjmașului și să urmeadze poruncilor tale (f. 3 ^v).

Tot lui Zoba i se atribuie prelucrarea unor *Cazanii la oameni morți și Iertăciuni la oameni morți*, cu interferențe calvine, tipărite ca anexă la o serie de exemplare din *Molitvenicul* din 1689, care pot fi puse în legătură cu manuscrisele din 1676 ale lui popa Urs din Cotiglet (Bihor) sau ale altor copişti transilvăneni din acest răstimp. Deși sunt numerotate în continuarea *Molitvenicului*, textele nu sunt cuprinse în *Arătarea trebilor ce să află într-această carte*, fiind adăugate în cadrul unor noi tiraje ale tipăriturii. Există exemplare din *Molitvenicul* bălgrădean în care aceste cazanii sunt copiate la sfârșit. Cele patru cazanii cu acest subiect, împreună cu două molitve de iertăciune, au circulat intens și sub forma unor copii disperate sau în miscelane până în secolul următor²⁷. Dincolo de notorietatea de care s-a bucurat, acest gen de omiletică funebră nu a fost integrat în structura viitoarelor molitvenice, ci doar incidental, în manuscris, la sfârșitul unor ediții.

Față de traducerea lui Dosoftei, Zoba propune o limbă mai cizelată, din care sunt eliminate unele forme arhaice și regionale, construcții improprii ale mitropolitului moldovean, fără a egala, însă, expresivitatea acestuia. Redactările *Tainei Sfântului Maslu* pot fi elocvente pentru modul în care Zoba prelucrează o variantă diferită de cea a lui Dosoftei, mai condensată, potrivit originalului slavon, în care se restrânge la rugăciunea dedicată bolnavului, eliminând paragraful privind sfințirea untdelemnului. În traducerea lui Antim Ivireanul din 1706 se revine la forma completă a rugăciunii, versiune care va fi difuzată aproape identic în toate reeditările până în contemporaneitate²⁸:

Mol. 1681	Mol. 1689	Mol. 1706
Bunule și om-iubitoriule, milosule și mult-milostivule Doamne, acela ce ești mult în milele și bogat în bună-	Bunule, iubitoriule de oameni, îndurătoriule și mult-milostive Doamne, cela ce vindeci toată neputința și	Bunule și iubitoriule de oameni, îndurate și milostive Doamne, cel mult în milă și bogat întru bunătațe, Părin-

²⁷ Vezi Ana Dumitran, *Poarta ceriului*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007.

²⁸ Mol. 2013, p. 153-154.

tate, Părintele ieftinătăților și Dumnădzăul a toată mângâierea, carele ai întărit pre noi prin Svinții tăi Apostoli cu undelemn prin rugă neputințele poporului a tămădui, însuți și undelemnul acesta dereage-l de istealenie căroră dintr-însul s-or unge de premeneală a toată boala și toată slăbiciunea, de izbăvire realelor celora ce așteaptă acea de la tine spăsenie. Așa, Domnitoriule Doamne, Dumnădzăul nostru, rugămu-ne ție, Totputearnicule, să ne mântuiești pre toți pre noi. Acela ce toată boala tămăduiești, tămăduiaște și pre-acest șerbul tău (*imeḡ reki*)²⁹, rădică-l din patul cel dururos prin mila bunătății tale, cercetează-l cu mila și milostivătățile tale; goneaște de la dânsul toată nătăriia și neputința, ca, rădicându-să cu mâna ta cea puternică, va sluji ție cu de toată mulțămirea (f. 72^{r-v}).

toată durearea, tămăduiaște pre robul tău *imeḡ reki*, rădică pre dânsul din patul boalei și-l cercetează cu milă și cu îndurare; goneaște de la el toată neputința și toată durerea, ca, sculându-să cu mâna ta cea puternică, va sluji ție cu toată mulțămirea (f. 73^r).

tele îndurărilor și Dumnezeul a toată mângâierea, carele ne-ai întărit pre noi prin Sfinții tăi Apostoli să tămăduim neputințele no-roadelor cu undelemn dimpreună cu rugăciunea. Însuți și pre undelemnul acesta întocmeaște-l întru tămăduirea celor ce să ung dintr-însul întru depărtarea a toată neputința și a toată boala, întru izbăvirea răutăților celor ce așteaptă de la tine mântuire. Așa, Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, rugămu-te, întru tot puternice, să ne mântuim noi toți. Unul, cela ce ești doftorul sufletelor și trupurilor, sfințește-ne pre noi pre toți. Cela ce tămăduiești toată neputința, tămăduiește și pre robul tău acesta (cutarele); ridică-l pre dânsul din patul durerii pentru îndurarea milei tale; cercetează-l pre dânsul cu milă și cu îndurările tale; goneaște de la dânsul toată neputința și durearea, ca, rădicându-l pre dânsul cu mâna ta cea tare, să slujască ție cu toată mulțemita (f. 111^r).

Un izvor secundar al *Molitvenicului* de la Bălgrad este *Liturghierul* apărut la București în 1680, care conține, după liturghiile și cântările slavone cu tipic românesc, și câteva molitve în limba română. Astfel, sunt preluate unele rugăciuni, precum *Molitva pentru blagosloveniia colivei*, aflată în discordanță cu versiunea din 1681. O variantă apropiată, cu o singură corectură (este înlocuit *dulceți* cu *desfătări*), adaptată după *Liturghierul* de la Târgoviște din 1713, editat de Antim Ivireanul, reapare în restul molitvenicelor din secolul al XVIII-lea:

²⁹ Sl., în trad.: *numitul, cutarele*.

Mol. 1681

Carele toate le feceși di-ntreg cu cuvântul tău, Doamne, și porunciși pământului de tot fealiul să facă poame de-ndulcit și de hrana noastră. Care cu semințele pre trei otroci și pre Daniil decât cei în Vavilon cu hrană dezmiertată crăviți mai luminați îi arătaș. Însuți în tot, bunule Împărate, și semințele aceastea cu tot fealiul de roadă blagosloveaște și pre carii de dânsse vor lua de vor gusta svințeaste-i (f. 78^v).

Lit. 1680

Doamne, cela ce ai plinit toate cu cuvântul tău și ai poruncit pământului să scoată multe feliuri de roduri întru îndulcirea și hrana noastră. Carele pre cei trei coconi și pre Daniil, carii era la Vavilon, (fiind hrăniți) cu semințe, i-ai arătat mai frumoși decât pre cei ce era hrăniți cu multe dulceți. Însuți întru tot, bunule Împărate, și aceaste semințe cu multe feliuri de roduri le blagosloveaște și svințeaste pre ceia ce vor gusta dintr-însele (f. 88^v).

Mol. 1689

Doamne, cela ce ai plinit toate cu cuvântul tău și ai poruncit pământului să crească multe fealiuri de roduri întru îndulcirea și hrana noastră. Carele pre cei trei coconi și pre Daniil, carii era la Vavilon, (fiind hrăniți) cu semințe, i-ai arătat mai frumoși decât pre cei ce era hrăniți cu multe dulceți. Însuți întru tot, bunule Împărate, și aceaste semințe cu multe fealiuri de roduri le blagosloveaște și sfințeaste pre ceia ce vor gusta dintr-însele (f. 186^v).

Lit. 1713

Doamne, cela ce ai plinit toate cu cuvântul tău și ai poruncit pământului să scoată multe fealiuri de roduri spre îndulcirea și hrana noastră. Carele pre cei trei coconi și pre Daniil, carii era în Vavilon, (fiind hrăniți) cu semințe, i-ai arătat mai frumoși decât pre cei ce era hrăniți cu multe desfătări. Însuți întru tot, bunule Împărate, și aceaste semințe cu multe fealiuri de roduri le blagosloveaște și sfințeaste pre ceia ce vor gusta dintr-însele (p. 205).

Mol. 1722

Doamne, cela ce ai plinit toate cu cuvântul tău și ai poruncit pământului să scoată multe fealiuri de roduri spre îndulcirea și hrana noastră. Carele pre cei trei coconi și pre Daniil, carii era în Vavilon, (fiind hrăniți) cu semințe, i-ai arătat mai frumoși decât pre cei ce era hrăniți cu multe desfătări. Însuți întru tot, bunule Împărate, și aceaste semințe cu multe feliuri de roduri le blagosloveaște și sfințeaste pre ceia ce vor gusta dintr-însele (p. 508).

Mol. 1784

Doamne, cela ce ai plinit toate cu cuvântul tău și ai poruncit pământului să scoată multe fealiuri de roduri spre îndulcirea și hrana noastră. Carele pre cei trei coconi și pre Daniil, carii era în Vavilon, fiind hrăniți cu semințe, i-ai arătat mai frumoși decât pre cei ce era hrăniți cu multe desfătări. Însuți întru tot, bunule Împărate, și aceaste semințe cu multe fealiuri de roduri le blagosloveaște și sfințeaste pre ceia ce vor gusta dintr-însele (p. 566).

Întrucât *Liturghierul* mitropolitului Teodosie din 1680 a văzut lumina tiparului, la fel ca *Molitvenicul* din 1689, datorită lui Chiriac, înclinăm să-i acordăm acestuia o cotă de participare mai mare la redactarea ediției de la Bălgrad. Nu este exclus ca Zoba să fi avut o contribuție mai scăzută la realizarea tipăriturilor dintre 1687 și 1689, aceste atribuții fiind însușite de tipograful moldovean. S-ar explica, astfel, schimbarea atât de bruscă a preferințelor editoriale ale lui Zoba, prin renunțarea la sursele de extracție calvină de la începutul activității sale în favoarea celor ortodoxe. S-ar putea ca el să se fi axat doar pe coordonarea lucrării și scrierea

prefeței, cu unele ecouri reformate, iar selecția textelor, o mare parte a traducerii și imprimarea să-i aparțină lui Chiriac Moldoveanu. Este posibilă și o conlucrare între cei doi în privința textelor pe care urmau să le prelucreze. Mărturisirea lui Zoba din *Cuvânt către cetitori* nu este suficient de clară în această privință, dar reprezintă o recunoaștere a calităților sale de revizor: „Știu, iubite cetitoriule, că vei afla lipsă în slove, în cuvinte, încă mai tare într-un înțeles. Săvâi că încât am putut am silit, iară de n-am și agiuns la înțeles desăvârșit, ce de am pus pe frâmșeștea casei lui Dumnedzău plumb și arame, încă cu toată osârdia am nevoit” (f. 199^v).

Adoptarea variantei literare moldovenești în *Molitvenicul* din 1689 constituie un indiciu al participării efective a lui Chiriac la alcătuirea ediției, el intervenind asupra limbii textului. Nu credem că Zoba avea motive să se distanțeze atât de tranșant în ultima fază a activității sale de uzul propriei variante literare în favoarea celei moldovenești. Unele particularități fonetice probează aceste influențe, între care păstrarea lui *dz*, provenit din *d + e, i* latin și, prin analogie, din *z*, în cuvinte de alte origini (*amiadzădzi, ascundză, așadză, cădzut, deșchidz, dzilele*), precum și conservarea africaterii *ğ* în forme care se regăseau și în tradiția literară locală (*agiunge, agiutoriului, botegiunea, giudecă, giumătate, giură*).

O reformă liturgică majoră are loc prin apariția *Evhologhionului* de la Râmnic din 1706. Acesta nu este o reproducere a ediției de la Bălgrad, așa cum s-a vehiculat³⁰, textul lui Antim Ivireanu fiind alcătuit după „rânduiala celui grecesc”, cum se specifică în titlu. Ieromonahul Mihai Iștvanovici elogia în predoslovie meritele patronului său spiritual, care „cu îndreptarea cuvintelor de pe grece în limba noastră ai nevoit și ai făcut multă osteneală de o ai așăzat, și câte nu s-au aflat mai denainte scoase rumânește de iznoavă le-ai tălmăcit”. Semnarea prefeței, lucru rar pentru un tipograf, este o garanție a unor atribuții sporite, Iștvanovici nefiind angajat, probabil, doar la tipărirea cărții, ci și la revizia ei, împreună cu Antim. Abilitățile sale editoriale sunt adevărate prin publicarea *Chiriadromionului* de la Bălgrad din 1699, în al cărui epilog afirma „că pre multe locuri nu precum în izvodul cel vechiu am lăsat, ce am schimbat au fața cuvântului, au a vremii, au am mai scăzut, au am mai adaos”.

Pentru clarificarea relațiilor dintre aceste texte, ne vom referi la *Molitva lui Sofronie, patriarhul Țarigradului*, din cadrul *Slujbei la Sfânta Bogoiavlenie* (Boboteaza), prin comparație cu versiunea lui Dosoftei, în care nu este menționat autorul rugăciunii. Fără a exclude o sursă unică, vom observa că fiecare dintre variantele din 1681, 1689 și 1699 denotă maniere diferite de traducere. Textul publicat de Mitrofan la Buzău are o cursivitate mai accentuată și se va regăsi aproape nemodificat în redactarea lui Antim Ivireanu din 1706:

³⁰ Cf. I. Gheție, *Baza dialectală...*, p. 371; Dumitru A. Vanca, *Antecedentele unității românilor. Aportul edițiilor liturgice ardelenice în formarea normelor limbii literare: Molitfelnicul lui Ioan Zoba ca sursă a Molitfelnicului lui Antim Ivireanu*, în *Centenarul Unirii românilor în Europa de azi. Religie și geopolitică*, eds. Alin Albu et alii, vol. I, Cluj-Napoca & Alba Iulia, Presa Universitară Clujeană & Editura Reîntregirea, 2018, p. 358–367.

Mol. 1681

Troiță supără de ființă, supără de bunătate, supără dumnădzăiască, totputearnică, toate prăvitoare, nevădzută, neagiunsă, făcătoare cugetăreațelor ființe și cuvântăreațelor firi, hirișă bunătate, lumina cea neapropiată, ce luminedzi pre tot omul viitoriu în lume, luminează și mie, neharnicului șerbului tău, străluminează-mi a gândului ochi întru a lăuda să cutedz nemăsurata ta bunătate și puteare (f. 9^r).

Mol. 1699

Troiță ceaia ce ești presus de ființă, preabună, prea îndumnezeită, întru tot putearnică, ceaia ce toate le cercetezi, nevăzută, neajunsă, care ești făcătoare ființelor celor pricepute și firilor celor cuvântătoare, bunătatea cea mai presus de fire, lumina cea necuprinsă, carea luminezi pre tot omul ce vine în lume, strălucește și întru mine, nevreadnicul robul tău, luminează-mi ochii mînții mele ca să îndrăznesc a slăvi facerea de bine cea nemăsurată și putearea ta (f. 136^{r-v}).

Există și alte porțiuni traduse de Mitrofan care au fost preluate de Antim Ivireanul, cu retușări minore, așa cum reiese din *Rânduiala chipului celui mic*, o slujbă din ritualul tunderii în monahism, pe care o vom regăsi într-o formă mai șlefuită în versiunea actuală³¹:

Mol. 1699

O, frate, deșchide urechile inimii tale și auzi glasul Domnului carele zice: „Veniți cătră mine toți cei ce sânteți osteniți și însărcinați de păcate și eu va voi odihni. Luați jugul meu asupra voastră și vă învățați de mine că sânt blând și cu inima plecată și veți afla odihnă sufletelor voastre”. Deci acum dă-i răspuns cu frică și cu bucurie lui Dumnezeu, care se cade împotriva tuturor întrebărilor (f. 164^v–165^r).

Mol. 1689

Troiță prea ființată, preabună, prea dumnădzăiască, întru tot putearnică, întru tot cercetătoare, nevădzută, neagiunsă, făcătoare de ființele pricepătoare și de firile cuvântătoare, pre fireș bunătate, luminează neapropiată, care luminedzi pre tot omul ce vine în lume, strălucește și mie, nedestoi-nicului robului tău, și luminează ochii mînții mele ca să îndrăznesc a cânta lucrarea ta cea bună fără de măsură și putearea (f. 148^v).

Mol. 1706

Troiță ceaia ce ești mai presus de ființă, preabună, prea îndumnezeită, întru tot putearnică, ceaia ce toate le cercetezi, nevăzută, neajunsă, carea ești făcătoare ființelor celor pricepute și firilor celor cuvântătoare, bunătatea cea mai presus de fire, lumina cea necuprinsă, carea luminezi pre tot omul ce vine în lume, strălucește și întru mine, nevreadnicul robul tău, luminează-mi ochii mînții mele ca să îndrăznesc a slăvi facerea de bine cea nemăsurată și putearea ta (p. 152–153).

Mol. 1706

Deșchideți urechile inimii tale, frate, și auzi glasul Domnului carele zice: „Veniți la mine toți cei osteniți și însărcinați de păcate și eu voi odihni pre voi. Luați jugul meu pre voi și vă învățați de mine, că sânt blând și smerit cu inima și veți afla odihnă sufletelor voastre”. Deci acum dă-i răspuns cu frică și cu bucurie lui Dumnezeu, care să cade împotriva tuturor întrebărilor (p. 164).

³¹ Mol. 2013, p. 574–575.

La fel ca în cazul lui *Molitvenicului* de la Bălgrad, o sursă auxiliară pe care o fructifică Mitrofan și Antim Ivireanul este *Liturghierul* lui Teodosie, deși nu e exclus ca ediția de la Râmnic să-l fi accesat prin intermediul tipăriturii de la Buzău din 1699. Filiația variantelor primei rugăciuni din *Molitvele la Pogorârea Duhului Sfânt*³² se datorează utilizării de către editori a aceluiași formular, diferențiindu-se de cel al lui Dosoftei. Corespondențele dintre ediția din 1689 și cele din 1699 și 1706 nu sunt reflexul unor interdependențe, ci al abordării unei surse unice de inspirație pentru rugăciunea plecării genunchilor. Sub aspectul limbii literare, în edițiile din 1706 și 1713 rugăciunea este mai prelucrată stilistic, având o conformație care s-a fixat aproape definitiv:

Mol. 1681

Preacurate, ne-nținate, ne-ncepute, nevădzute, neagiunse, neurmăte, neschimbate, nemutate, nemăsurate, nemâniate, Doamne, cea ce sân-gur ai nemuritorie de petreci în lumină neapropiată, cea ce-ai făcut ceriul și pământul și marea și toate în rândul ce-s făcute într-înse, cea ce mainte de-a cearerea tuturor cerșăturile le dai. Ție ne rugăm și ție ne cucerim, Despuitoriule, iubitori de om, părintele Domnului nostru Isus Hristos, ce pentru noi, oamenii, și pentru-a noastră spăsenie s-au pugarât dintru ceriuri și s-au întrupat din Duhul Svânt și Mariia de pururea Fecioară și slăvită de Dumnedzău Născătoarea. Care întâi cu cuvinte învățând, apoi și cu lucrurile arătând, când suferi chinul cel de spăsenie, de ne deade iscălitură, a nește smeriș și păcătoși și nedestoinici șerbii tăi, rugăciuni a-ș aduce cu capetele plecați și îngenuncheaș, pentru-a

Lit. 1680

Precurate, nespurcate, cea ce ești fără de început, nevăzutule, neajunsule, neurmăte, neschimbate, nemutate, nenumăratule și fără de nicio răutate, Doamne. Carele ai însuși nemurire, carele viețuiești întru lumina cea neapropiată, carele ai făcut ceriul și pământul, marea și toate câte sânt într-însele. Și mai nainte de cearere tuturor le dai cearerea. De la tine cearem și ție ne rugăm, Stăpâne, iubitoriule de oameni, părintelui Domnului nostru Isus Hristos, carele pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră s-au pugarât din ceriu și s-au întrupat din Duhul Svânt și din preslăvita Mariia Născătoarea de Dumnezău și pururea Fecioară. Carele mai întâi cu cuvintele învățând, iară mai pre urmă și cu lucrurile arătând, când au răbdat mântuitoarele chinuri, ne-au dat noao iscălitură, smerișilor și păcătoșilor și nevreadni-cilor robilor tăi, să

Mol. 1689

Preacurate, nespurcate, cea ce ești fără de început, nevăzutule, neagiunsule, neurmăte, neschimbate, nemutate, nenumăratule și fără de nice o răutate, Doamne. Carele ai însuși nemurire și viețuiești întru lumina cea neapropiată. Carele ai făcut ceriul și pământul, marea și toate câte sânt într-însele. Și mai nainte de cearere tuturor le dai cearerea. De la tine cearem și ție ne rugăm, Biruitoriule, iubitoriule de oameni, părintelui Domnului nostru Isus Hristos, carele pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră s-au pugarât din ceriu și s-au întrupat din Duhul Sfânt și din preaslăvita Mariia Născătoare de Dumnedzău și pururea Fecioară. Carele mai întâi cu cuvintele învățând, iară mai pre urmă și cu lucrurile arătând, când au răbdat mântuitoarele chinuri, ne-au dat noao iscălitură, smerișilor și păcătoșilor și nevreadnicilor robilor tăi, să

³² Existența unei tipărituri de sine stătătoare cu acest titlu (cf. BRV, IV, nr. 29, p. 25–26) este puțin probabilă, fiind, mai degrabă, un extras din ultimul capitol al *Liturghierului* din 1680.

noastre păcate și a oamenilor necunoștințe (f. 108^v–109^r).

Mol. 1699

Preacurate, nespurcate, cea ce ești fără de început, nevăzutule, neajunsule, neurmă-tule, neschimbă-tule, nemuta-tule, nenumăratule și fără de nicio răutate, Doamne. Carele ai însuși nemurire, carele viețuiești întru lumina cea neapropiată, carele ai făcut ceriul și pământul, marea și toate câte sunt într-însele. Și mai înainte de cearere tuturor le dai cearerea. De la tine cearem și ție ne rugăm, Stăpâne, iubitorule de oameni, părintelui Domnului nostru Isus Hristos, carele pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră s-au pogorât din ceriu și s-au întrupat din Duhul Sfânt și din preaslăvita Mariia Născătoarea de Dumnezeu și pururea Fecioară. Carele mai întâi cu cuvintele învățând, iară mai pre urmă și cu lucrurile arătând, când au răbdă-t mântuitoarele chinuri, ne-au dat noao iscălitură, smeriților și păcătoșilor și nevreadnicilor robilor tăi, să ne rugăm ție cu grumazurile și genunchele plecate, pentru iertăciunea păcatelor noastre și a neștiințelor omenești (f. 204^{r-v}).

ne rugăm ție cu grumazurile și cu genunchele plecate, pentru iertăciunea păcatelor noastre și a neștiințelor omenești (f. 117^{r-v}).

Mol. 1706

Preacurate, nespurcate, cea ce ești fără de început, nevăzut, neajuns, neurmat, neschimbat, nemutat, nemăsurat și fără de nice o răutate, Doamne. Carele însuși ai nemurire, cea ce lăcuiești întru lumina cea neapropiată, cea ai făcut ceriul și pământul și marea și toate cealea ce sunt zidite într-însele. Carele mai nainte de cearere tuturor le dai cearerile. Ție ne rugăm și pre tine cearem, Stăpâne, iubitorule de oameni, pre părintele al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Hristos, carele pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră s-au pogorât din ceriuri și s-au întrupat de la Sfântul Duh și din pururea Fecioara Mariia și preaslăvita Născătoarea de Dumnezeu. Carele întâi cu cuvinte învățând, iară mai pre urmă și cu fapte arătând, când au răbdă-t mântuitoarele, ne-au dat noao iscălitură, smeriților și păcătoșilor și nevreadnicilor robilor tăi, să aducem ție rugăciune cu grumazurile și cu genunchiele plecate, pentru păcatelor noastre și pentru neștiințele omenești (p. 316–317).

ne rugăm ție cu grumazurile și cu genunchele plecate, pentru iertăciunea păcatelor noastre și a neștiințelor omenești (f. 170^{r-v}).

Mol. 1713

Preacurate, nespurcate, cea ce ești fără de început, nevăzut, neajuns, neurmat, neschimbat, nemutat, nemăsurat și fără de nice o răutate, Doamne. Carele însuși ai nemurire, cea ce lăcuiești întru lumina cea neapropiată, cea ai făcut ceriul și pământul și marea și toate cealea ce sunt zidite într-însele. Carele mai nainte de cearere tuturor le dai cearerile. Ție ne rugăm și pre tine te chemăm, Stăpâne, iubitorule de oameni, părintele Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Hristos, carele pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră s-au pogorât din ceriuri și s-au întrupat de la Duhul Sfânt și din pururea Fecioara Mariia și preaslăvita Născătoarea de Dumnezeu. Carele întâi cu cuvinte învățând, iară mai pre urmă și cu fapte arătând, când au răbdă-t mântuitoarele, ne-au dat noao iscălitură, smeriților și păcătoșilor și nevreadnicilor robilor tăi, să aducem ție rugăciuni cu grumazurile și cu genunchiele plecate, pentru păcatelor noastre și pentru neștiințele norodului (p. 339–340).

Sursa primară la care a apelat Antim Ivireanul este însă versiunea îngrijită și corectată la Veneția, în 1691, de ierodiaconul grec Ioannis Avramios (Ιωάννης Αβράμιος), unul dintre învățații ajunși la curtea lui Constantin Brâncoveanu ca predicator, căruia îi va dedica un volum colectiv de versuri omagiale, publicat la Veneția, în 1709. Cunoscut și sub numele italianizat de Giovanni Abrami, acesta i-ar fi furnizat lui Antim, cu care era în relații apropiate, un exemplar al *Evhologhionului* venețian proaspăt tipărit. Avramios va mai traduce în greacă o culegere de *Pilde filosofesti*, adaptând transpunerea în italiană a lui Anton-Maria del Chiaro după maximele orientale ale lui Antoine Galland, volum publicat la Târgoviște în 1713 și tradus în anul următor în română de Antim Ivireanul³³. Notița finală din ediția de la Râmnic îl indică numai pe tipograful grec al ediției vieneze³⁴, Nikolaos Glykys (Νικόλαος Γλυκός), care mai imprimase *Evhologhiul* în aceeași tipografie în 1673 și 1684: „Însă să știi și aceasta că de vei cerceta pre amăruntul rânduialele și tălmăcirea acestui *Molitvenic* și de-l vei potrivi cu niscare izvoade slovenești, veri de unde ar fi tipărite, și nu să va potrivi, să nu te pripești îndată a defăima, căce noi am urmat *Molitvenicului* grecesc carele l-au tipărit Nicolae Glichii la anul de la Hristos 1691” (p. 453). Încorporarea în ediția din 1706 a *Liturghiei* în *Evhologhiu* reedita compoziția versiunii venețiene grecești, în conformitate cu vechile codice bizantine³⁵.

Traducătorul menționează, totodată, faptul că „pre alocurea am și adaos în tălmăcire pentru scurtarea limbii rumânești”. Acest epilog se repetă în *Evhologhionul* din 1713 de la Târgoviște, precum și în alte apariții, cu câteva excepții. Dacă în edițiile de la București, începând cu cea din 1722, afirmarea acestei descendențe este aceeași, explicația omiterii altor rugăciuni fiind „că nu le slujesc pre aceste locuri”, în ediția de la Râmnic din 1730 intervine la sfârșit o subliniere: „Și încă am mai adaos, de am pus și alte molitve trebuincioase, carele n-au fost într-acele Molitvenic”. În ediția următoare din 1747 este introdusă la sfârșit o notă nouă, în care se indică o altă sursă decât cea anterioară: „Însă să știți aceasta de veți cerceta cu amăruntul rânduialele tipicului acestui Molitvenic nu să va potrivi pre multe locuri cu cel grecesc, căci că noi la tipicuri pentru prostimea preoților și mai lesnele lor am urmat ustavului moschicesc”. Așa cum afirmă semnatarul epilogului și diortositorul cărții, Lavrentie Dimitrievici,

³³ Vezi Émile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, métropolitain de Valachie*, Paris, Imprimerie Nationale, 1886, p. 553–554; D. Russo, *Studi istorice greco-române. Opere postume*. Publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, tomul II, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 451–454; Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, Editura Academiei, 1972, p. 24–25.

³⁴ *Εὐχολόγιον σὺν Θεῷ ἀγίῳ, νεωστὶ μετατυπωθὲν μετὰ τινων ὠφελίμων προσθέσεων, περὶ τῆς τοῦ Ἀρχιερέως χειροτονίας, τῶν τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας Ὀφικίων, περὶ ἐξομολογήσεως, καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων, τεθέντων ἐν τῷ τέλει ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει Ἰωάννου Ἱεροδιακόνου τοῦ Ἀβραμίου*, Ἑνετίῃσι (Veneția), Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ, 1691.

³⁵ Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1972, p. 21–22; Policarp Chițulescu, *Liturghiile românești tipărite de Sfântul Antim Ivireanul. 300 de ani de la apariția Liturghierului de la Târgoviște (1713)*, în „Revista română de istorie a cărții”, X, 2013, nr. 10, p. 15–19.

ieromonah la Mănăstirea Hurezu, traducerea îi aparține lui Damaschin Dascălușul, autorul *de facto* al multor cărți de ritual în română, fără a i se recunoaște întotdeauna această implicare în dezvoltarea scrisului religios, poate de aceeași anvergură ca a lui Antim Ivireanul³⁶. Identificarea exactă a sursei al cărei tipic se desfășura după prescripțiile „moschicești” enunțate nu a depășit stadiul ipotetic³⁷. Considerăm că recunoașterea unui model alternativ nu schimbă esențial raportul cu originalul traducerii aparținând lui Antim Ivireanul, întrucât colaționarea cu un izvor slavon era punctuală, având în vedere adăugarea unor rugăciuni noi și indicații introductive, fără schimbarea slujbelor tradiționale.

Indicii asupra sursei se dau și în titlul lărgit al cărților, începând cu *Molitvenicul* din 1689 („izvodit din slovenie pre limba rumânească”), continuând cu cel din 1706 („tipărit și așezat după rânduiala celui grecesc”), ultimul generic perpetuându-se până la edițiile de la Buzău din 1747, de la Iași din 1749 și de la București din 1764. Începând cu *Molitvenicul* de la Râmnic din 1730 se renunță la această specificare, ca și în cele de la Blaj din 1757 și 1784, de la București din 1794, de la Iași din 1754 și din anii următori. Pendularea între cele două izvoare era exprimată încă din titlul *Târnosaniei* mitropolitului Ungrovlahiei Ștefan I, din 1652, „prepusă dă pre elineaste și sloveneaste pre limbă proastă rumâneaste”.

Referitor la titlul cărții de cult (*Molităvnic*), Dosoftei și Zoba s-au dovedit mai conservatori, menținând denumirea slavonă a tipăriturii din 1545, cu toate că în deschiderea textului de la Bălgrad, după *Cuvânt-înainte*, se precizează și subtitlul bivalent *Evhologhion, ce să dzice Molităvnic*. Tipăriturile bilingve de la Buzău din 1699 și 1701 sunt cele dintâi în care se indică pe foaia de titlu, redactată numai în limba română, atât denumirea prin filieră greacă, cât și prin slavă (*Evhologhion, adecă Molitvenic*). Aceeași sintagmă este utilizată în edițiile următoare de la Râmnic din 1706 și de la Târgoviște din 1713, apoi de la București, începând cu cea din 1722, de la Buzău din 1747 și în cele de la Iași. Excepție vor face cele de la Râmnic, tributare numai accepțiunii slave (*Molitvenic*), deși ediția din 1730 se revendica în epilog de la izvorul grecesc. Înaintea textului propriu-zis, edițiile râmnicene înscriu și denumirea dublă. Alte ediții optează numai pentru variante ca *Evhologhion* (București, 1808) sau *Molitvenic bogat* (București, 1819).

Privitor la lecturile din psalmi, vom reveni asupra Psalmului 90 cuprins în *Rânduiala pogrebaniei mireanilor* (Slujba înmormântării), a cărei formă se va fixa în cărțile de cult din secolul al XVIII-lea. Diferit în câteva locuri față de cel din *Molitvenicul* din 1706, cu unele influențe din *Biblia* de la București, textul capătă o constituție stabilă în *Molitvenicul* din 1713, preluat după *Psaltirea* de la Târgoviște din 1710, tipărituri îngrijite și tutelate de Antim Ivireanul:

³⁶ Alex. Lapedatu, *Damaschin, episcopul și dascălușul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în „Convorbiri literare”, XL, 1906, nr. 6–8, p. 563–581; Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare române*, în MO, XII, 1960, nr. 9–12, p. 627–645.

³⁷ Damian P. Bogdan, *Răspândirea cărții ruse bisericești în Oltenia. III. Tipărituri oltenesti traduse după cărți rusești*, în MO, XII, 1960, nr. 3–4, p. 169; Dan Răpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta, I (1536–1830)*, Galați, Editura Alma, 2000, p. 255.

Mol. 1706

Cela ce viețuiaște întru ajutorul Celui Înalt întru acoperemântul Dumnezeului ceresc să va sălășălui. Zice-va Domnului: „Păzitorul meu ești și scăparea mea, Dumnezeuul meu, și nădăjduiesc într-însul”. Că acela te va izbăvi din lațul vânătorului și de cuvânt turburătoriu. Cu spatele sale te va umbri și supt aripile lui te vei nădăjdui. Cu armă te va încunjura adevărul lui; nu te vei teame de frica nopții și de săgeata ce zboară în zi, de lucru ce umblă întru întunearec, de întâmpinare și de dracul de-amiazăzi (p. 181).

Ps. 1710

Cel ce lăcuiăște în ajutorul Celui Preaînalt întru acoperemântul Dumnezeului ceriului să va sălășălui. Zice-va Domnului: „Sprejini-toriul meu ești și scăparea mea, Dumnezeuul meu, și voiu nădăjdui spre dânsul”. Că el te va izbăvi din cursa vânătorilor și de cuvântul turburătoriu. Cu spatele sale va umbri ție și supt aripile lui vei nădăjdui. Cu armă te va încungiura adevărul lui; nu te vei teame de frica de noapte, de săgeata ce zboară zioa, de lucrul ce umblă întru întunearec, de întâmplare și de dracul cel de-amiazăzi (f. [129]^v–[130]^v).

Mol. 1713

Cel ce lăcuiăște în ajutorul Celui Preaînalt întru acoperemântul Dumnezeului ceriului să va sălășălui. Zice-va Domnului: „Sprijini-toriul meu ești și scăparea mea, Dumnezeuul meu, și voiu nădăjdui spre dânsul”. Că el te va izbăvi din cursa vânătorilor și de cuvântul turburătoriu. Cu spatele sale va umbri ție și supt aripile lui vei nădăjdui. Cu armă te va încunjura adevărul lui; nu te vei teame de frica de noapte, de săgeata ce zboară zioa, de lucrul ce umblă întru întunearec, de întâmplare și de dracul cel de-amiazăzi (p. 195).

O examinare comparativă a molitvenicelor românești pune în evidență faptul că viitoarea formulă evhologică va fi trasată prin intermediul versiunii din 1706 și se va impune prin ediția lui Antim Ivireanul din 1713, tipărită de Gheorghe Radovici la Târgoviște, care va deveni etalonul publicărilor succesive din secolul al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea³⁸. Acestea vor reitera același tipar ritualic, prin regularizarea desfășurării rânduielilor esențiale și a altor rugăciuni curente. În același timp, se produce o lărgire a gamei ierurgiilor și a molitvelor speciale, adecvate împrejurărilor cotidiene ale comunității, împreună cu revizuirea unor litanii și canoane cu prilejul fiecărei reeditări.

Ediția publicată la Râmnic prezintă mai multe diferențieri față de cea de la Bălgrad, similitudinile fiind datorate, în unele cazuri, aceluiași fond liturgic al surselor grecești și slavone. Este omisă, de pildă, *Rânduiala la priceștaniia bolnavului*, potrivit specificației din primul epilog de a se renunța la ritualurile provenite din izvoare slavone. Textul respectiv este prezent, sub variante diferite, în edițiile din 1681, 1689 și 1699, urmând să revină în *Evhologhionul* de la București din 1722. În ediția din 1706 se află, în plus, piesele de inițiere monahală *Rânduiala la facerea rasoforului*, *Rânduiala călugăriei chipului celui mic*, apoi *Rânduiala*

³⁸ *Evhologhion, adecă Molitvenic*, București, 1722, 1729, 1741, 1764; *Molitveanic*, București, 1794; *Evhologhion*, București, 1808; *Molitveanic bogat*, București, 1819; *Molitvenic/Molitveanic*, Râmnic, 1730, 1747, 1758, 1768, 1782, 1793; *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Buzău, 1747; *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Iași, 1749, 1754, 1764, 1785; *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Blaj, 1757, 1784, 1815; *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Brașov, 1811; *Molitvenic*, Chișinău, 1820.

pogrebaniei călugărilor, Rânduiala pogrebaniei preoților și a diaconilor mireani, care apăruseră în redacție mixtă slavo-română în Molitvenicul de la Buzău din 1699. Pe lângă rânduielele Sfintelor Taine, este oferită o paletă largă de slujbe ocazionale, nemaiîntâlnite în edițiile de până atunci: Rugăciunea pentru grâul carele să spurcă sau pre făină sau pre alt fealiu, Rugăciunea la aducerea pârgă de poame, Rânduiala care să face la holde sau la vie sau la grădină, de să va tâmpla să strice de gadini sau de alte jigării, Rugăciunea la bolnavul ce nu poate dormi, Rugăciuni, adecă blesteamele ale Marelui Vasile cătră ceia ce pătimesc de la diavol și la toată neputința.

Remarcăm, de asemenea, *Rânduiala lui Metodie, patriarhul Țarigradului, pentru ceia ce după lepădare a osebite fețe și vârste la pravoslavnica și adevărata credință să întorc*, cu o trimitere, începând cu ediția din 1713, la „papistași”, calvini și luterani, redifuzată sub această formă în molitvenicele de la București, Râmnic și Iași. În Molitvenicul de la Blaj din 1784 textul de reconciliere a apostatilor nu îi enumeră pe cei vizați.

Diversificarea acestor texte continuă în ediția din 1713, Antim Ivireanul reluând textul din 1706, cu mai multe adăugiri. Sunt incluse noi titluri, precum *Rugăciunea pentru casa ce să supără de duhuri reale, Rânduială cu rugăciune pentru cei ce să turbură de duhuri necurate și să bântuiesc, Rugăciuni la împăcarea celor ce au fost învrăjbiți sau Rânduială la facerea de frați duhovnicești*, ultimele reduse ca întindere. Unele texte din tipăritura din 1706 (*Rugăciunea la blagoslovenia sălcii, Rugăciunea la blagoslovenia cărnurilor, Rugăciunea la gustarea strugurilor*) nu se mai regăsesc în ediția din 1713, dar reapar la sfârșitul Liturghierului de la Târgoviște din același an, după care sunt reintroduse în cuprinsul molitvenicelor. Unele piese din ediția din 1706 sunt redenumite și extinse în *Evhologhionul* de la Târgoviște. Astfel, se preiau *Rugăciuni la rană de moarte*, cu o întregire a titlului: *Rugăciunea la rană de moarte, adecă la boală de ciumă*. Se operează și alte reformulări de acest tip: *Altă rugăciune la boală de ciumă*, în 1713, în loc de *Altă rugăciune la boala lăngorii*, în 1706, fără intervenții asupra textului. Este prescrisă, suplimentar, în ediția de la Târgoviște, la sfârșitul aceleiași ceremonii, *Altă rugăciune cătră Dumnezeu ce să zice în vremea de ciumă și de foamete*, aparținând Sfântului Ierarh Calist al Constantinopolului.

În Molitvenicul din 1722 de la București revine, așa cum semnalăm, *Rânduiala când să va întâmpla foarte degrabă celui bolnav să i să dea priceștanie*, caracteristică tipicului slav, oficiată după Maslu, preluată și în alte ediții, iar cu titlul *Rânduiala ce să face când să va întâmpla cu grabă a cumineca pre cel bolnav* în tipăritura din 1784 de la Blaj. Un alt titlu nou din ediția din 1722 este *Molitva celuia ce va să călătorească în cale*, nelipsită din majoritatea aparițiilor ulterioare. Absentă în edițiile din 1706 și 1713, *Rugăciunea la blagoslovenia colivii* revine în ediția din 1722, cu aceeași formă ca în Liturghierul lui Antim Ivireanul din 1713. În ediția de la Buzău din 1747 este inclusă la sfârșit o *Rugăciune la semănătură*, prezentă apoi în molitvenicele de la București din 1764 și de la Chișinău din 1820, iar cu titlul *Rugăciunea ce să zice la sămănat* în cele de la Blaj din 1784 și 1815, precum și de la Brașov din 1811.

În ediția de la Râmnic din 1758 reappare *Molitva moașei carea rădică pruncul*, atestată în *Trebnicul* sârbesc și bulgăresc³⁹, puțin diferită și mai detaliată față de *Molitva babei* din *Molitvenicul* de la Bălgrad. De data aceasta, rugăciunea este plasată la final, între *Molitvele de multe trebi*, cu toate că este menționată în sumar în cadrul rânduinelilor legate de naștere, fiind reprodușă întocmai și în celelalte molitvenice de la Râmnic, cu titlul puțin schimbat: *Molitva pentru moașa carea apucă pruncul*. La sfârșitul unui exemplar din ediția de la Târgoviște din 1713 (BAR, CRV 164 A) este transcrisă o copie mai târzie a molitvei. În *Molitvenicul* de la Iași din 1764, *Molitva moașii* revine în poziția inițială, la *Rânduiala în zioa dintâiu după ce naște muiarea pruncul*, cu schimbări de topică, ca și în cele de la Blaj din 1784 și 1815, unde se operează și o modificare lexicală: *cântare de mărire* în loc de *slavoslovie*. Fragmentele de mai jos ilustrează aceste relații:

Mol. 1689	Mol. 1758	Mol. 1764	Mol. 1784
Doamne, Isuse Hris-toase, care te-ai născut de la Părintele mai-nainte de veaci și întru anii cei de-apoi din Mariia Fecioară, dăruit ai fost de filosofi și de păstori pentru spăseniia noastră și în iaslea dobitoacelor pus (f. 3 ^r).	Doamne, Isuse Hris-toase, cel ce te-ai născut din Tată mai-nainte de veaci fără de mumă, și în zilele ceale de apoi trimis ai fost de la Tatăl născându-te pre pământ din cea neispitită de nuntă Maică, cel ce ai priimit daruri de la filosofi, slavoslovie de la păstori, cântare de la îngeri, înfășare cu scutece de la moașă și punere în iaslea dobitoacelor (f. 284 ^{r-v}).	Doamne, Isuse Hris-toase, cel ce te-ai născut mai-nainte de veaci din Tată fără de mumă, iară mai pre urmă trimis ai fost pre pământ a te naște fără de Tată din Maică neispitită de nuntă, de la filosofi daruri priimind, de la păstori slavoslovie, de la îngeri cântare, de moașe fiind înfășat și în iaslea dobitoacelor fiind pus (p. 9).	Doamne, Isuse Hris-toase, carele te-ai născut din Tată mai-nainte de veaci fără de mumă, și în zilele ceale de apoi trimis ai fost de la Tatăl născându-te pre pământ din cea neispitită de nuntă Maică, cel ce ai priimit daruri de la filosofi, și cântare de mărire de la păstori, cântări de la îngeri, înfășare cu scutece de la moașă și punere în iaslea dobitoacelor (p. 8).

Rugăciunea are conexiuni cu varianta slavonă a *Molitvei babei carea apucă pruncul* din tipăritura buzoiană din 1699. O redactare care pornește de la rugăciunea din secolul al XVIII-lea, însă mult mai finisată, se află în varianta contemporană⁴⁰. Tot în sumarul ediției din 1758 este prevăzută pentru prima oară o scurtă *Însemnare pentru îngroparea arhiereilor*.

În ediția de la Iași din 1764 sunt introduse *Rânduielele cum vom priimi pre jidovii care vin să se boteaze și Rânduiala cum vom priimi pre shismateci, adecă pe papistașii carii vin la pravoslavnică credință* (subiect tratat și în *Rânduiala lui Metodie*), transferate în *Molitvenicele* de la Râmnic din 1768, 1782 și 1793, nu și în

³⁹ Mihail K. Qaramah, *O istorie a Molitfelnicului...*, p. 56–57.

⁴⁰ Mol. 2013, p. 14–15.

cele de la Blaj din 1757 și 1784. În aceste din urmă ediții reîntâlnim *Rânduiala Sfântului Botez pe scurt*, într-o redacție diferită față de cea de la Bălgrad din 1689. În general, fiecare rugăciune nouă va fi înglobată în aparițiile care se vor succeda. Preocuparea continuă de îmbospătare a scrierii liturgice este reafirmată în cuvântul introductiv la edițiile apărute la Blaj, în 1784, sau la Brașov, în 1811, în ambele cu aceeași precizare că „ne-am îndemnat de iznov a o da în tipariu, însă îmbogățită cu multe slujbe și rugăciuni care până acum nu s-au fost pus într-alte molitvenice rumânești”.

O sporire substanțială a inventarului de rugăciuni se produce în ediția de la Chișinău din 1820, alcătuită „după așazarea Molitvenicului slovenesc”, așa cum se afirmă la început, textul fiind „îndreptat și adaos neasemănat mai mult decât cel ce au ieșit mai nainte în Iași”. Printre noutățile care apar se rețin piese precum *Rugăciunea la lupta cu patima curviei*, *Rugăciunea la gândurile ceale de rușine*, *Rugăciunea la zidirea corabiei*, *Rugăciunea la blagoslovenia turmei*, *Canonul la frică de cutremur*, *Rânduială la vremea venirii asupra noastră a varvarilor*, *Rugăciunea pentru împăratul și pentru oastea lui*. Cu toate aceste adăugiri, rânduilele principale nu se abat de la configurația ediției din 1764⁴¹.

Notăm că *Molitvenicul* a mai fost publicat parțial în epocă sub diferite denumiri, unele apariții fiind ediții comentate sau exegeze aplicate de teologie sacramentală⁴². Tipăriturile fragmentare de acest tip au angrenat cărțurari cunoscuți sau mai puțin cunoscuți, preocupați de amplificarea conținutului molitvenicelor. Unul dintre acești animatori este Dionisie Eclesiarhul, copist de hrisoave și condici mănăstirești, autor al unui *Hronograf* al Țării Românești, un călugăr peregrin care a

⁴¹ În legătură cu structura liturgică a molitvenicelor românești, a se vedea și Dimitrie Bejan, *Edițiile românești ale molitvenicului*, în BOR, LIV, 1936, nr. 11–12, p. 688–692; C. Cornescu, *Rânduiala Botezului în diferitele molitfelnice slave și românești folosite în biserica română*, în ST, XIII, 1961, nr. 9–10, p. 566–585; idem, *Rânduiala Sf. Taine a Cuminiei, Mărturisirii și Maslului în diferitele ediții ale molitfelnicului slav și român folosit în biserica română*, în MO, XIV, 1962, nr. 10–12, p. 602–623; Ioan Floca, *Molitfelnicul ortodox (Studiu istorico-liturgic cu privire specială asupra molitfelnicului românesc până la sfârșitul secolului XVIII)*, în MA, VII, 1962, nr. 1–2, p. 93–115; D. Buzatu, *Din istoria molitvenicului ortodox*, în MO, XVIII, 1966, nr. 1–2, p. 16–46; Petru Pruteanu, *Spovedania, Maslul și alte slujbe de vindecare*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2024.

⁴² Enumerăm următoarele titluri: Varlaam, *Șapte Taine*, Iași, 1644; *Pogribania preoților mireani și a diaconilor*, Târgoviște, 1650; *Mystirio sau Sacrament*, Târgoviște, 1651; *Engheniasmos sau Obnovlenie sau Târnosanie*, Târgoviște, 1652; *Învățătură de Șapte Taine*, Buzău, 1702; Antim Ivireanul, *Învățătură pe scurt pentru Taina Pocăinții*, Râmnic, 1705; *Învățăture pentru Șapte Taine*, traducere de Damaschin, Râmnic, 1724; *Învățătură preoților pe scurt de Șapte Taine*, Iași, 1732; *Învățătură besericească pe scurt pentru Șapte Taine*, Râmnic, 1746; *Rânduiala Osfeștaniei cei mici*, Iași, 1749; *Târnosanie*, Iași, 1752; *Îndreptarea păcătoșilor*, traducere de Evloghie Monahul, Iași, 1768; *Prăvălioară cu învățătură besericească de Taina Ispovedaniei*, București, 1781; *Prăvălioară în care cuprinde ceale Șapte Taine bisericesti*, Iași, 1784; *Prăvălioară, adecă Molitvenic în scurt*, Iași, 1802; *Panihidă, împreună și litiia mică*, Iași, 1807; *Tălcuirea celor Șapte Sfințite Taine*, traducere de Veniamin Costache, Iași, 1807; *Panihidă, împreună și litiia mică*, traducere de Dionisie Eclesiarhul, Râmnic, 1809; *Învățătură pentru ispovedanie*, Râmnic, 1813; *Aghiazmatariu mic*, Iași, 1814; *Rânduiala Sfințirii apei cei mici*, Buda, 1816; *Adunare de câteva rugăciuni din Molitvenic*, Iași, 1819; *Panihidă, împreună și litiia mică*, Iași, 1821; *Aghiazmatariu mic*, Iași, 1823.

fost multă vreme un cvasinecunoscut⁴³. La fel ca în cazul lui Damaschin, multe dintre strădaniile sale de îmbogățire a acestei cărți de cult au rămas în anonimat. Dionisie a îngrijit, probabil, și *Molitvenicul* de la Râmnic din 1793, dar, intrând în conflict cu episcopul Nectarie, va fi omis dintre editorii cărții, la finalul căreia se va menționa doar că „s-au diortosit de noi, dascalii tipografi”. Abia în 1809 va apărea la Râmnic, tradusă „prin osârdia smeritului ieromonah Dionisie Cozianul, eclisiarhul Sfintei Mitropolii”, o colecție de slujbe de înmormântare intitulată *Panihidă*. Ajuns în cele din urmă „dascâl slovenesc” la Craiova, el va traduce din slavonă, în 1819, o culegere inedită de *Rugăciuni, rânduieli și învățăături*, păstrată în manuscris (Arhivele Naționale Vâlcea, ms. 56), unele piese văzând lumina tiparului în molitvenicele din deceniile următoare⁴⁴.

Problemele de filiație a molitvenicelor românești vizează aspecte legate atât de conținutul acestei cărți de cult, cât și de însușirile limbii literare pe care o cultivă. Spre deosebire de edițiile din secolul al XVII-lea, tipăriturile din secolul următor stau sub spectrul unificării lingvistice, propagate prin intermediul scrierilor muntenesti transpuse aproape integral. Generalizarea fonetismelor și a formelor proprii textelor din Muntenia în cărțile apărute în Transilvania și Moldova devine o procedură curentă. Dacă în *Molitvenicul* ieșean din 1749 mai apar trăsături moldovenești, în cel din 1764 acestea sunt abandonate în favoarea particularităților sudice, devenite majoritare. Premisele acestei acțiuni unificatoare au fost favorizate de răspândirea cărților de cult în cele trei țări românești și, în mod deosebit, de opțiunile unor cărturari, care și-au asumat publicarea sistematică a acestora. Desigur, aceste acțiuni au fost susținute prin migrația unor tipografi munteni în celelalte centre. Este cazul lui Sandul Irimia Tipograful, așa cum semnează în finalul *Molitvenicului* de la Buzău din 1747, care revine în postura de „copil zățariu”, alături de tatăl său, Ieremia Marcovici, în ediția de la Iași din 1749. La fel, meșterii de la Râmnic Dimitrie Pandovici, Ioan Râmniceanu sau Petru Papavici Râmniceanu vor activa la Blaj, ultimul participând la imprimarea și ilustrarea *Molitvenicului* din 1784. Unificarea normelor s-a datorat implicării unor revizori teologi în reeditarea cât mai fidelă a cărților de cult din Țara Românească, apreciate pentru limba literară pe care o cultivau. Îngrijirea și corectarea primei ediții blăjene din 1757 poate fi pusă pe seama episcopului Petru Pavel Aaron și a vicarului Gherontie Cotore, prefectul tipografiei, iar cea din 1784 a ieromonahului Samuil Micu, cu toții angajați în promovarea scrisului ecleziastic. De altfel, acesta din urmă va prelucra în 1801, împreună cu prepozitul Dimitrie Căian senior și canonicul Dimitrie Vaida, lucrarea exegetică *Teologia dogmatică și moralicească despre Taine preste tot*, urmată de alte șapte volume pentru fiecare Taină în parte.

⁴³ Editând *Chronograful Țărei Rumânești de la 1764 până la 1815*, Al. Papiu-Ilarian nota: „Cine era Dionisie Eclisiarcul nu puturăm afla” (*Tezaur de monumente istorice pentru România*, tom II, București, Tipografia Națională Ștefan Basidescu, 1863, p. 159).

⁴⁴ Vezi D. Bălașa, *Contribuția cronicarului Dionisie Eclisiarhul la îmbogățirea Molitvenicului românesc. Un manuscris ecleziastic necunoscut*, în BOR, LXXXVI, 1968, nr. 1–2, p. 209–221; idem, *Cronicarul Dionisie Eclisiarhul (I–II)*, în MO, XXXIV, 1982, nr. 1–3, p. 89–112; nr. 7–9, p. 559–583.

În *Cuvânt-înainte către iubitorii de învățătură teologhicească* se fac adnotări pe marginea lucrării *Învățătură pentru Șapte Taine*, tradusă în 1724 de episcopul Damaschin al Râmnicului, reproducându-se în final predoslovia cărții. Aceasta vădește orizontul teologic al cărturarului iluminist, gestul lui Micu fiind cu atât mai relevant cu cât *Învățăturile* tipărite la Râmnic fuseseră interzise de Sinodul Bisericii Greco-Catolice la un an după apariție⁴⁵. Continuatori ai lui Dosoftei în Moldova au fost, fără îndoială, mitropoliții Iacob Putneanul și Veniamin Costache, preocupați de editarea cărților de cult. Publicarea *Molitvenicului* ieșean din 1764 a fost girată de Evloghie Monahul, prodigios „tâlcuitoriu” și diortositor, dascăl la școala slovenească de la Mănăstirea „Sfântul Sava” din Iași⁴⁶.

Prin reproducerea cărților de la Râmnic, Târgoviște, București și Buzău în tipografiile de la Iași și Blaj, se va realiza, în jurul anilor 1750–1770, un cadru unitar al implementării și omogenizării normelor limbii române literare⁴⁷. Pentru argumentarea enunțurilor de mai sus, vom reda câteva pasaje corespunzătoare din rugăciunea de la *Slujba Cununii*, așa cum apare în molitvenicele românești din această perioadă:

Mol. 1681

Dumnezău cel preacurat și a toată săzdaniia Făcătoriule și Rânduitoriule, carele coasta strămoșului Adam pentr-a ta dragoste de om o ai premenit de o ai făcut femeia și i-ai blagoslovit și le-ai dzăsu-le: „Creașteți-vă și mulțăți-vă și domniți pământul”. Și pre îmbii o mădulare i-ai arătat-i să fie cu însoțătura, că pentr-aceasta-ș va lăsa omul tată-său și maică-sa și să va lipi la femeia sa și vor fi acei doi o carne, și pre ceia ce-au însoțat Dumnezău omul să nu-i despartă (f. 36^v).

Mol. 1689

Doamne preacurate și a toată zidirea Făcătoriule și Rânduitoriule, care ai schimbat coasta strămoșului nostru a lui Adam cu a ta iubire de oameni întru muiare și ai dzis: „Nu-i bine omului a fi singur pre pământ, să-i facem lui ajutoriu și blagoslovindu-i le-ai dzis: «Creașteți și vă înmulțiți și împleți pământul și-l biruiți pe el»”. Și pre amândoi într-una i-ai împreunat, pentru aceasta dzice că va lăsa omul pre tată-să și pre mamă-sa și să va lipi către muiarea sa și vor fi amândoi un trup, și pre ceia ce-au împreunat Dumnezău om să nu-i despartă (f. 30^v–31^r).

Mol. 1706

Dumnezeu cel preacurat și Ziditoriul a toată făptura, carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru muiare și i-ai blagoslovit pre dânșii și ai zis: „Creașteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul”. Și pre amândoi i-ai arătat un trup prin împreunare, că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amândoi un trup, și pre cari i-au împreunat Dumnezeu omul să nu-i despartă (p. 56–57).

⁴⁵ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a II-a, vol. 2, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 340.

⁴⁶ Vezi Lucian-Valeriu Lefter, *Evloghie dascălul și fiul său, Gheorghe, traducători și copisti pentru Mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei”, III, 2007, nr. 1, p. 87–108.

⁴⁷ Magdalena Georgescu, *Contribuții la problema unificării limbii literare. Despre edițiile succesive ale Molitvenicului din secolul al XVIII-lea*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 323–331.

Mol. 1713

Dumnezeul cel preacurat și Ziditoriile a toată făptura, carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru muiare și i-ai blagoslovit pre dâșii și ai zis: „Creașteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul”. Și pre amândoi i-ai arătat un trup prin împreunare, că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mumă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amândoi un trup, și pre carii i-au împreunat Dumnezeu omul să nu-i despartă (p. 61–62).

Mol. 1757

Dumnezeule cel preacurat și Ziditoriile a toată făptura, carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru muiare și i-ai blagoslovit pre dâșii și ai zis: „Creașteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul”. Și pre amândoi i-ai arătat un trup prin împreunare, că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mumă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amândoi un trup, și pre carii i-au împreunat Dumnezeu omul să nu-i despartă (p. 65–66).

Mol. 1764

Dumnezeul cel preacurat și Ziditoriul a toată făptura, carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru muiare și i-ai blagoslovit pre dâșii și ai zis: „Creașteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul”. Și pre amândoi i-ai arătat un trup prin împreunarea, că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mumă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amândoi un trup, și pre carii i-au împreunat Dumnezeu omul să nu-i despartă (p. 78–79).

Observăm constituirea unor familii lexicale comune pentru edițiile din 1681 și 1689 (*Făcătoriile și Rânduitoriile*), în opoziție cu restul (*Ziditoriul/ Ziditoriile*), precum și ocurența unor lexeme diferențiate în primele două tipărituri față de celelalte apariții: *domniți pământul* (Mol. 1681) – *împleți pământul* (Mol. 1689) – *stăpâniți pământul* (Mol. 1706, 1713, 1757, 1764); *o carne* (Mol. 1681) – *un trup* (Mol. 1689, 1706, 1713, 1757, 1764). Ediția din 1689 prezintă unele segmente de text (*nu-i bine omului a fi singur pre pământ, să-i facem lui agiutoriu; împleți pământul și-l biruiți pe el*) la care se renunță în tipăriturile următoare, unde uniformizarea devine o regulă generală. O comparație cu *Molitvenicul* actual⁴⁸ ne relevă un anumit conservatorism, prin menținerea neschimbată a aceleiași forme narrative, timp de mai multe secole, care reflectă, în egală măsură, o stabilitate a practicilor cultice, expunerea înregistrând în prezent doar câteva corecții ale formelor flexionare și înlocuiri lexicale: *femeie* în loc de *muiare*, *binecuvântat* în loc de *blagoslovit*, *însofire* în loc de *împreunare*, *uni* în loc de *lipi*, *unit* în loc de *împreunat*, *despartă* în loc de *desparță*.

Analiza comparativă a lexicului molitvenicelor din 1681, 1689 și 1713, cu termenii selectați din aceleași contexte, ne oferă imaginea vocabularului fundamental al acestei cărți de cult, un tablou al raportului dintre normă și grai, al echivalențelor și deosebirilor care se produc, cele trei traduceri independente reprezentând etape distincte ale cristalizării limbii literare, oscilând între tradiție și inovație:

⁴⁸ Mol. 2013, p. 89; vezi și Vasilica Silvia Dima, *Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul*, în LR, LI, 2002, nr. 4–6, p. 143–164.

Mol. 1681	Mol. 1689	Mol. 1713
<i>ameliță</i> 63 ^v /6	<i>trimite</i> 59 ^v /13	<i>caută</i> 98/15
<i>arăvonul</i> 57 ^v /17	<i>zălog</i> 21 ^v /2	<i>arvuna</i> 47/15
<i>ascunsele</i> (~ <i>oamenilor</i>) 52 ^v /15	<i>tainele</i> 11 ^v /5	<i>ascunsele</i> 34/21
<i>bahnă</i> 2 ^v /1	<i>baltă</i> 143 ^v /13	<i>bălți</i> 156/4
<i>blagosloveaște</i> 14 ^v /10–11	<i>blagosloveaște</i> 153 ^v /8	<i>blagosloveaște</i> 151/5
<i>blădniță</i> 77 ^v /3	<i>curvă</i> 83 ^v /5	<i>curva</i> 133/4
<i>cădească</i> (~ <i>cu cădelnița</i>) 86 ^v /18	<i>cădească</i> 189 ^v /6	<i>cădească</i> 363/1
<i>cărunteața</i> 58 ^v /19	<i>cărunteațele</i> 19 ^v /11–12	<i>cărunteațele</i> 50/10–11
<i>cătur</i> 4 ^v /11	<i>nuia</i> 144 ^v /11	<i>scaiului</i> 158/8
<i>cerpim</i> 15 ^v /13	<i>luom</i> (~ <i>apă</i>) 153 ^v /21	<i>luom</i> 172/12
<i>chitească</i> 58 ^v /5	<i>gândească</i> 19 ^v /7	<i>gândească</i> 49/19
<i>clevetă</i> 139 ^v /15	<i>năpasta</i> 106 ^v /18	<i>clevetirea</i> 207/9
<i>cucirim</i> 77 ^v /12	<i>cearem</i> 83 ^v /15	<i>cearem</i> 13/15
<i>custa</i> 77 ^v /26	<i>viaze</i> 84 ^v /14	<i>viețuiască</i> 13/45
<i>cuvântăreață</i> 44 ^v /7	<i>cuvântătoare</i> 23 ^v /6–7	<i>cuvântătoare</i> 9/14
<i>de pripă</i> 150 ^v /15	<i>de năprasnă</i> 120 ^r 15/	<i>fără de veaste</i> 230/23
<i>fărâmaciuni</i> 62 ^v /14	<i>zdrobiturile</i> 58 ^v /2	<i>zdrobiturile</i> 96/23
<i>formă</i> 53 ^v /12	<i>chip</i> 13 ^v /1	<i>chip</i> 36/23
<i>găoacea</i> 109 ^v /21	<i>zgău</i> 170 ^v /15	<i>zgău</i> 140/17
<i>ghizdăvă</i> 63 ^v /24	<i>frumoasă</i> 61 ^v /3	<i>înfrumșețat</i> 100/24
<i>giudețul</i> 139 ^v /12	<i>giudețul</i> 106 ^v /14	<i>judcata</i> 207/5
<i>giuruință</i> 8 ^v /7	<i>făgădașul</i> 148 ^v /7	<i>făgăduința</i> 163/25
<i>grumadzi</i> 14 ^v /12	<i>capului</i> 153 ^v /10	<i>grumazului</i> 151/6
<i>horiuri</i> 12 ^v /2	<i>ceatele</i> 151 ^v /16	<i>ceatele</i> 168/13–14
<i>icoana</i> 58 ^v /17	<i>chipul</i> 18 ^v /13	<i>chipul</i> 49/4
<i>iconomie</i> 40 ^v /10–11	<i>socotița</i> 36 ^v /8–9	<i>purtarea de grijă</i> 70/15–16
<i>isfealenie</i> 63 ^v /11	<i>tămăduire</i> 60 ^v /9	<i>tămăduire</i> 100/10
<i>însâmbrat</i> 114 ^v /8	<i>împreunându-te</i> 178 ^v /7	<i>împreunat</i> 352/21
<i>lăcățale</i> 112 ^v /3	<i>încuietorile</i> 175 ^v /21–176 ^v /1	<i>încuietorile</i> 348/20
<i>liubovul</i> 70 ^v /14	<i>dragostea</i> 70 ^v /6	<i>dragostea</i> 116/26
<i>mișea</i> 8 ^v /12	<i>săracă</i> 147 ^v /17	<i>săracă</i> 163/15
<i>năsâlnicie</i> 47 ^v /25–26	<i>muncire</i> 5 ^v /12	<i>tirăniia</i> 23/12
<i>neînvincit</i> 57 ^v /25	<i>nebiruit</i> 21 ^v /14	<i>nebiruit</i> 48/2
<i>nemâzditul</i> 114 ^v /6	<i>nefățarnic</i> 178 ^v /5	<i>nefățarnic</i> 352/19
<i>nepovestita</i> 112 ^v /7	<i>nespusa</i> 176 ^v /7	<i>negrăita</i> 348/25
<i>oborând</i> 62 ^v /22	<i>au biruit</i> 59 ^v /3–4	<i>biruiaște</i> 98/9
<i>ocinători</i> 33 ^v /12–13	<i>moștenitori</i> 27 ^v /5–6	<i>moșteani</i> 54/14
<i>odihneala</i> 133 ^v /17	<i>odihneala</i> 97 ^v /18	<i>odihna</i> 193/6
<i>oglașenicului</i> 46 ^v /14	<i>oglașenicului</i> 4 ^v /9–10	<i>oglașenicului</i> 21/7
<i>ogoiaste</i> 63 ^v /17	<i>potoleaște</i> 60 ^v /17	<i>piiarde</i> 100/19
<i>otăvos</i> 133 ^v /17	<i>verdos</i> 98 ^v /16	<i>cu verdeață</i> 193/20–21
<i>partnic</i> 52 ^v /16	<i>făgăduit</i> 10 ^v /15	<i>părtaş</i> 33/23–24
<i>petrecăniile</i> 114 ^v /15	<i>îmbletele</i> 179 ^v /9	<i>umbletele</i> 354/9–10
<i>plântat</i> 58 ^v /25	<i>sădit</i> 18 ^v /20	<i>sădit</i> 49/12
<i>pocaanie</i> 121 ^v /12	<i>pocăința</i> 47 ^v /4	<i>pocăință</i> 373/1

<i>pomăzuiaște</i> 56 ^v /5	<i>unge</i> 17 ^v /2	<i>pomăzuiaște</i> 43/23
<i>predobrajenie</i> 14 ^v /13	<i>ai luat chip</i> 153 ^v /9	<i>închpuim</i> 171/10
<i>pristăvitului</i> 145 ^v /10	<i>pristăvitului</i> 111 ^f /21	<i>pristăvitului</i> 221/2
<i>promișlenie</i> 86 ^f /25	<i>socotița</i> 189 ^f /2	<i>purtarea de grijă</i> 361/24–25
<i>ramură</i> 54 ^v /25	<i>crangă</i> 14 ^v /17	<i>stâlpare</i> 39/13
<i>răpăosatele</i> 114 ^f /18	<i>pristăvit</i> 179 ^f /1	<i>raposat</i> 353/8
<i>râncedzala</i> 46 ^f /16–17	<i>spurcăciunea</i> 25 ^f /16	<i>spurcăciunea</i> 14/23
<i>râureadză</i> 10 ^f /5	<i>ploao</i> 149 ^f /16	<i>râurează</i> 165/21
<i>sâlța</i> (~ <i>vânătorilor</i>) 134 ^f /22	<i>lațul</i> 99 ^f /13–14	<i>cursa</i> 195/9
<i>sămțareață</i> 44 ^f /21	<i>simțitoare</i> 23 ^v /5	<i>simțitoare</i> 10/6–7
<i>scandală</i> 140 ^v /21	<i>împiedecare</i> 108 ^f /5	<i>zminteală</i> 209/20
<i>scăldătoare</i> 57 ^v /11	<i>scăldare</i> 21 ^f /17	<i>baie</i> 47/9
<i>scut</i> 55 ^f /8	<i>armă</i> 15 ^v /6	<i>armă</i> 39/23
<i>spăseniia</i> 5 ^f /18	<i>spăseniia</i> 9 ^v /17	<i>mântuirea</i> 32/14
<i>speminteadză</i> 12 ^f /14	<i>cutremură</i> 151 ^f /12	<i>îngrozesc</i> 168/9
<i>spodobit</i> 40 ^v /11	<i>spodobit</i> 36 ^v /9	<i>învrednicit</i> 70/16
<i>suprăviind</i> 58 ^v /17	<i>luminându-l</i> 19 ^v /10	<i>luminându-l</i> 50/9
<i>țestul</i> 58 ^f /23	<i>capul</i> 18 ^v /18	<i>capul</i> 49/10
<i>uniciune</i> 40 ^v /14	<i>uniciune</i> 36 ^v /13–14	<i>într-un gând</i> 70/20–21
<i>unsătura</i> 60 ^v /3	<i>pomăzuirea</i> 54 ^f /17	<i>ungerea</i> 92/24
<i>vipturilor</i> 35 ^v /11	<i>rodurilor</i> 28 ^v /18	<i>roadelor</i> 59/9
<i>viteaz</i> 57 ^v /25	<i>luptătoriu</i> 21 ^v /13–14	<i>ostașu</i> 48/2
<i>vraciul</i> 73 ^v /20	<i>vraci</i> 75 ^v /6	<i>doftorul</i> 124/9
<i>zapisul</i> 125 ^v /2	<i>zapisul</i> 52 ^v /10	<i>zapisul</i> 492/12
<i>zăbavnic</i> 73 ^v /24	<i>pestitoriu</i> 75 ^v /10–11	<i>zăbavnic</i> 124/13
<i>zemislim</i> (<i>ne</i> ~) 41 ^v /15	<i>începuți</i> (<i>sintem</i> ~) 1 ^v /4	<i>zemisliți</i> (<i>sântem</i> ~) 3/10–11
<i>zgău</i> 53 ^v /17	<i>zgăul</i> 13 ^v /8	<i>pântecele</i> 37/5
<i>zgăul</i> 17 ^v /7	<i>pântecile</i> 151 ^v /9	<i>pântecele</i> 168/26

Acest eșantion pune în evidență modernizarea limbajului religios care se produce, într-un anumit grad, la Zoba și, în mod hotărâtor, la Antim Ivireanul, cu un discurs de o acuratețe tot mai pronunțată, prin înlocuirea calcurilor din slavonă și a derivatelor forțate ale predecesorului moldovean. În contrast cu limba aparent artificială a lui Dosoftei, norma unică supradialectală se va închega în noile apariții, dincolo de persistența unor împrumuturi din slavă și neogreacă neasimilate, a unor arhaisme lexicale și semantice izolate. Saltul îi aparține în mod detașat lui Antim Ivireanul, cu o contribuție substanțială în dinamica vocabularului. Pe lângă seriile sinonimice variate, nu se pot ignora totuși o serie de termeni de o mare plasticitate introduși de Dosoftei, dintre care unii sunt creațiile sale. Prezența unor cuvinte identice în scrierile lui Zoba și Antim (*armă*, *cărunteațele*, *ceatele*, *chip*, *cuvântătoare*, *nefățarnic*, *pocăința*, *simțitoare*) nu probează neapărat o relație directă, ci, mai degrabă, proveniența acestora din fondul lexical comun și din recuzita liturgică specifică. Pe de altă parte, în *Evhologhionul* de la Târgoviște continuă să apară sporadic cuvinte dispărute sau puțin cunoscute în limba literară: *blagoslovi* ‘a binecuvânta’, *cădi* ‘a tămâia’, *grumaz* ‘gât’, *oglașenic* ‘catehumen’, *pomăzui* ‘a unge cu mir’,

pristăvi ‘a muri’, *stâlpăre* ‘ramură’, *zapis* ‘dovadă scrisă’, *zăbavnic* ‘care întârzie’, *zgău* ‘pântece’. Reluarea unor termeni din molitvenicele din secolul al XVII-lea în textul lui Antim Ivireanul nu poate fi întotdeauna întâmplătoare, ceea ce presupune că prelatul muntean a avut posibilitatea să confrunte traducerile anterioare.

Pornind de la desfășurarea *Tainei Mărturisirii*, s-a sugerat o regrupare a molitvenicelor românești în funcție de modificările intervenite în săvârșirea slujbei de-a lungul timpului. Astfel, au fost propuse trei grupe de molitvenice care plasează în mod diferit această rânduială⁴⁹. În prima categorie s-ar încadra versiunile slavone din 1545 și din 1635, urmate de *Molitvenicul* lui Dosoftei din 1681, de cel de la Bălgrad din 1689, încheind cu edițiile slavo-române de la Buzău (1699 și 1701). Cea de a doua grupare ar cuprinde edițiile lui Antim Ivireanul (1706 și 1713) și continuă până la ediția de la București din 1764, tipărită de Iordache Stoicovici. Ultima clasă este delimitată de ediția de la Iași din 1764, îngrijită de dascălul Evloghie, văzută ca un reper pentru publicările din perioada următoare.

Deși *Molitvenicul* de la Iași este inovativ în privința lărgirii registrului de rugăciuni, acesta nu devine un punct de cotitură. Considerăm că nu se poate stabili o departajare tranșantă între edițiile *Evhologhionului* românesc, având ca punct de plecare *Rânduiala Spovedaniei*. Nu s-a produs, de fapt, o schimbare textuală majoră, de aceleași proporții cu etapa inaugurată de Antim Ivireanul, ci doar o re poziționare a acestei slujbe. Mai exact, dacă în ediția din 1689 *Molitva iertăciunei* era dispusă, la fel ca la Dosoftei, în cuprinsul *Spovedaniei*, în edițiile de la Târgoviște, Râmnic și București va fi redistribuită, potrivit *Evhologhiului* grecesc, printre molitvele uzuale, „de multe trebi”, după *Rugăciunea la aducerea pârgă de poame*. În ediția de la Iași din 1764, *Molitvele de iertăciune* revin în structura *Tainei Mărturisirii*, însoțite de o *Învățătură pentru cei ce să ispovedesc* și un *Cuvânt de învățătură către preotul ce va să fie duhovnic*, prefigurând formula din prezent. Mutația nu se repercutează imediat în edițiile care vor urma, cele de la Râmnic din 1768, 1782 și 1793 și de la București din 1794 și 1819 păstrând poziția *Rugăciunii pentru ceia ce s-au pocăit* între molitvele pentru diferite trebuințe. În edițiile de la Blaj din 1757 și 1784 textul se regăsește în *Rânduiala ispovedaniei, adecă a mărturisirii păcatelor*, înaintea Logodnei, fără învățăturile aferente. În ediția de la Brașov din 1811 rugăciunea are aceeași poziție, iar în finalul cărții este redată *Rânduiala ispovedaniei pe larg*.

În ceea ce privește componența rugăciunii de dezlegare a penitenților, redactarea de referință va fi cea din edițiile apărute în 1706 și 1713, cu care consună restul molitvenicelor, cu mici retușuri în decursul anilor:

⁴⁹ Viorel Chițu, *Rânduiala Mărturisirii în molitfelnicele românești și slavo-ruse*, în „Ortodoxia”, XII, 1960, nr. 3, p. 433–435; Ioan Lazăr, *Rânduiala Tainei Spovedaniei în edițiile românești ale Molitfelnicului*, în „Teologie și educație la Dunărea de Jos”, XIII, 2015, p. 77–79.

Mol. 1681

Domnul, Mântuitoriul meu, carele cu prorocul tău Natan pre pocăitul David de-ale sale greșeale l-ai iertat și a lui Manasi pocănie și rugă ai priimit, tu, Doamne, și pre șerbul tău acesta (*imē rekī*), ce să pocăiaște de ale sale greșeale priimește-l cu obicnita ta om-dragoste, trecându-i toate păcatele. Că tu ești, Doamne, carele șeptedzăci de ori câte-n șapte ai poruncit să să iarte cădzu-ților în păcate, că precumu-i mărirea ta, așea-i și mila ta (f. 121^v).

Mol. 1706

Dumnezeule, Mântuitoriul nostru, carele ai dăruit prin mijlocul prorocului Natan lui David iertare pentru păcatele lui și ai priimit rugăciunea lui Manasie pentru pocăința lui, însuși pre robul tău (cutarele), carele să căiaște de păcatele ce au făcut, priimește-l după obicinuita iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedireptățile și biruiești fărădelegile. Pentru că tu ai zis, Doamne, cu vreau nu voiesc moartea păcătosului, precum a să întoarce și a fi viu; și precum de șaptezeci de ori câte șapte să lăsăm păcatele, de vreau ce mărirea ta iaste neasămănată și mila ta nemăsurată (p. 347–348).

Mol. 1722

Dumnezeule, Mântuitoriul nostru, carele prin prorocul tău Natan ai dăruit lui David, celui ce s-au pocăit, iertare de păcatele lui și rugăciunea lui Manasie pentru pocăință o ai priimit, însuși și pre robul tău (cutarele), carele să pocăiaște de păcatele ce au făcut, priimește-l după obicinuita iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedireptățile și biruiești fărădelegile. Că tu ai zis, Doamne, cu vreau nu voiesc moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu; și de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm păcatele, de vreau ce mărirea ta iaste neasămănată și mila ta nemăsurată (p. 372–373).

Mol. 1689

Doamne, Mântuitoriul meu, carele cu prorocul tău, cu Natan, pocăindu-să David de păcatele sale iertare i-ai dăruit și a lui Manasie pocăința și rugăciunea ai priimit, tu și pe robul tău acesta *imē rekī*, ce să căiaște de păcatele sale, priimește-l cu obiceiul iubirei tale de oameni, trecându-i lui toate greșalele. Că tu ești, Doamne, carele ai poruncit de șapte ori câte șeptedzăci a ierta celora ce cad în păcate, pentru că cumu-i mărirea ta așea-i și mila ta (f. 47^v).

Mol. 1713

Dumnezeule, Mântuitoriul nostru, carele prin prorocul tău Natan ai dăruit lui David, celui ce s-au pocăit, iertare de păcatele lui și rugăciunea lui Manasie pentru pocăință o ai priimit, însuși și pre robul tău (cutarele), carele să pocăiaște de păcatele ce au făcut, priimește-l după obicinuita iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedireptățile și biruiești fărădelegile. Că tu ai zis, Doamne, cu vreau nu voiesc moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu; și de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm păcatele, de vreau ce mărirea ta iaste neasămănată și mila ta nemăsurată (p. 372–373).

Mol. 1747

Dumnezeule, Mântuitoriul nostru, carele prin prorocul tău Natan ai dăruit lui David, celui ce s-au pocăit, iertare de păcatele lui și rugăciunea lui Manasie pentru pocăință o ai priimit, însuși și pre robul tău (cutarele), carele să pocăiaște de păcatele ce au făcut, priimește-l după obicinuita iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedireptățile și biruiești fărădelegile. Că tu ai zis, Doamne, cu vreau nu voiesc moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu; și de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm păcatele, de vreau ce mărirea ta iaste neasămănată și mila ta nemăsurată (f. 184^v).

Mol. 1764

Dumnezeule, Mântuitorul nostru, carele ai dăruit prin mijlocul prorocului tău Natan lui David iertare pentru păcatele lui și ai primit rugăciunea lui Manasie pentru pocăința lui, însuși pre robul tău (cutarele), carele să căiaște de păcatele ce au făcut, primeaște-l după obicinuita iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedreptățile și biruiești fărădelegile. Pentru că tu ai zis, Doamne, cu vreaarea nu voiesc moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu; și de șaptezeci de ori câte șapte să lăsăm păcatele, de vreaame ce mărirea ta iaste neasămănată și mila ta nemăsurată (p. 666–667).

Mol. 1784

Dumnezeule, Mântuitorul nostru, carele prin prorocul tău Natan ai dăruit lui David, celui ce s-au întors, iertare de păcatele lui și rugăciunea lui Manasie pentru întoarcere o ai primit, însuși și pre robul tău (cutarele), care să întoarcă de la păcatele ce au făcut, primeaște-l după obicinuită iubirea ta de oameni, trecând toate ceale ce s-au făcut de dânsul, cela ce ierți nedreptățile și biruiești fărădelegile. Că tu ai zis, Doamne, cu vreaarea nu voiesc moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu; și de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm păcatele, de vreaame ce mărirea ta iaste neasemănată și îndurarea ta nemăsurată (p. 57).

Examinarea altor secvențe similare din primele rugăciuni ale *Rânduiei* lui Botezului aduce noi argumente referitoare la procesul evolutiv al molitvenicele românești în direcția stabilizării normelor literare:

Mol. 1681

Milosule și milostiv Dumneazăule, cela ce iscodești inimile și rărunchii și ascunsele oamenilor le știi sânșur că niceș iaste lucru nevederat naintea ta, ce toate goale și despoiate naintea ochilor tăi. Acela ce știi de rândul meu nu-ț fie greață de mine, nice fața ta o-ntoarcă de mine, ce trecimi greșalele în ceasul acesta, acela ce treci oamenilor păcatele la pocăință și spalămi rânșeciunea trupului, imarea sufletului și pre totul mă svinșeaște cu totul di-ntreg cu putearea ta nevădzută și sufleteasca di-reaptă, ca nu slobodnicie altora giuruind și aceasta dându-o cu credinșă grăită a nepovestita ta om-dragoste, înșumi ca un șerb păcatului netreabnic voi fi (f. 52^v–53^r).

Mol. 1689

Bun-îndurătorile și Milostive Doamne, care iscodești inimile și dinlăunșurile și tainele omenești însuși le știi că nu iaste lucru neivrit înaintea ta, ce toate-s goale și descoperite înaintea ochilor tăi. Știi și ceale ce-s de mine ca să nu mă urgisești, nici fața ta să o întorci di cătră mine, ce ia păcatele meale într-un ceas, cela ce treci păcatele oamenilor întrupocăinșă și spală chinurile trupului meu și spurcăciunea sufletului și întrutot mă svinșeaște, întrutot deplin, cu putearea ta cea nevădzută și cu direapta cea sufletească, ca nu cumva slobodzie altora să vestesc, și aceea dându-o deplin cu a ta nenumărată iubire de oameni, iară înșumi ca un rob păcatului neispitit voi fi (f. 11^v).

Mol. 1706

Bun-îndurătorile și Milostive Dumnezeule, cela ce ispitești inimile și rărunchii și ascunsele oamenilor însuși le știi că nu iaste lucru neivrit înaintea ta, ci toate sânt goale și descoperite înaintea ochilor tăi. Cela ce știi și carele sânt pentru mine nu te scârbi de mine, nici să-ți întorci fața ta despre mine, ce treci greșalele meale în ceasul acesta, cela ce treci păcatele oamenilor întrupocăinșă și mă spalămie necurăția trupească și spurcăciunea sufletească și întrutote mă sfinșeaște cu putearea ta cea întrutot desăvârșit nevă-zută și cu direapta cea sufletească, ca nu vestind altora slobozie și dându-o aceasta cu credinșă să fiu lipsit de iubirea a ta de oameni cea negrăită și voi fi ca un rob nepriceput păcatului (p. 31–32).

Mol. 1713

Îndurate și Milostive Dum-nezeule, cea ce ispitești inimile și rărunchii și ascunsele oamenilor însuți le știi că nu iaste lucru nearătat înaintea ta, ci toate sânt goale și descoperite înaintea ochilor tăi. Carele știi și ceale ce sânt pentru mine să nu te scârbești de mine, nici să-ți întorci fața ta despre mine, ci treci greșalele mele în ceasul acesta, cea ce treci cu vederea păcatele oame-nilor spre pocăință și-mi spală mie necurăția trupu-lui și spurcăciunea sufletu-lui și pre mine tot mă sfințeaste cu putearea ta cea întru tot desăvârșit nevă-zută și cu dreapta cea duhovnicească, ca nu vestind altora slobozire și dându-o aceasta cu credința cea aleasă a iubirii tale de oameni cea negrăită, însumi să fiu netreabnic ca un rob păcatului (p. 34–35).

Mol. 1747

Îndurate și Milostive Dum-nezeule, cea ce ispitești inimile și rărunchii și ascunsele oamenilor însuți le știi că nu iaste lucru nearătat înaintea ta, ci toate sânt goale și descoperite înaintea ochilor tăi. Carele știi și ceale ce sânt pentru mine să nu te scârbești de mine, nici să-ți întorci fața ta despre mine, ci treci greșalele mele în ceasul acesta, cea ce treci cu vederea păcatele oame-nilor spre pocăință și-m spală mie necurăția trupu-lui și spurcăciunea sufle-tului și pre mine tot mă sfințeaste cu putearea ta cea întru tot desăvârșit nevă-zută și cu dreapta cea duhovnicească, ca nu vestind altora slobozire și dându-o aceasta cu credința cea aleasă a iubirii tale de oameni cea negrăită, însumi să fiu netreabnic ca un rob păcatului (f. 16^v–17^r).

Mol. 1764

Îndurate și Milostive Dum-nezeule, cel ce ispitești inimile și rărunchii și ascunsele oamenilor însuți le știi că nu iaste lucru nearătat înaintea ta, ci toate sânt goale și descoperite înaintea ochilor tăi. Carele știi și ceale ce sânt pentru mine să nu te scârbești de mine, nici să-ți întorci fața ta despre mine, ci treci greșalele mele în ceasul acesta, cea ce treci cu vederea păcatele oamenilor spre pocăință și-m spală mie necurăția trupului și spurcăciunea sufletului și pre mine tot mă sfințeaste cu putearea ta cea întru tot desăvârșit nevăzută și cu dreapta cea duhovnicească, ca nu vestind altora slobozire și pre aceasta dându-o cu credința cea nedesăvârșit a nespusă-i iubirii tale de oameni, însumi să fiu netreabnic ca un rob păcatului (p. 44).

Pe lângă perpetuarea unor soluții de traducere din versiunile Dosoftei (*rărunchii*, *ascunsele oamenilor*) și Zoba (*descoperite*, *rob*, *spurcăciunea*, *slobozie*), se detașează rolul coagulant al *Evhologhionului* de la Râmnic din 1706 și, mai intens, al celui de la Târgoviște din 1713 sub aspect liturgic și lingvistic. Subliniem faptul că nici ediția de la Râmnic, datorată lui Damaschin Dascălul, nici cea de la Iași, îngrijită de Evloghie Monahul, nu se abat, în esență, de la norma literară stabilită de Antim Ivireanul pentru rânduielele și rugăciunile de bază. Valorificarea unor posibile izvoare slavone în edițiile respective nu se soldează cu modificări structurale. Molitvenicele românești vor păstra aceeași unitate tematică și stilistică, noile apariții limitându-se la actualizări, reformulări sau redistribuiri ale unor rugăciuni, completări ale ecteniilor, stihirilor și prevederilor tipiconale. Tendința de înmulțire a rugăciunilor pentru ocazii specifice, impuse din „nevoi grabnice a citi” pentru „vremile ceale cuviincioase”, așa cum se afirmă în prefața *Molitvenicului* de la București din 1794, este tot mai evidentă. Difuzarea tipăriturilor și generalizarea

formularului evhologic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor vor conferi o anumită autoritate cărții rămnice, lucru recunoscut în titlul ediției din 1819 de la București: *Molitveanic bogat. Acum s-au tipărit întocmai după cel de Râmnic*.

Există, prin urmare, un curs ascendent în consacrarea scrierilor canonice de acest gen și definitivarea conținutului sacramental în jurul modelului instituit de Antim Ivireanul, concomitent cu înnoirea și cultivarea limbajului bisericesc. Filația vechilor molitvenice românești reflectă o fluctuație între sursele grecești primordiale și cele slavone complementare, precum și o înrudire între edițiile care s-au succedat, consolidată prin consecvența ceremonialului cultic și unificarea normelor limbii literare.

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AAR = „Analele Societății Academice Române”, București, I, 1867 și urm.; din 1879, „Analele Academiei Române”.
- BAR = Biblioteca Academiei Române.
- BCU = Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”.
- BOR = „Biserica Ortodoxă Română”, București, I, 1874 și urm.
- BRV = Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, vol. I–IV, București, Edițiunea Academiei Române, Stabilimentul Grafic J. V. Socec/Atelierele Grafice Socec & Co., 1903–1944.
- DR = „Dacoromania”. Buletinul Muzeului Limbii Române, Cluj, I–XI, 1920/1921–1948; s. n., I, 1994–1995 și urm.
- Lit. 1680 = *Svânta și Dumnezăiasca Liturghie*, București, 1680.
- Lit. 1713 = *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii*, Târgoviște, 1713.
- LR = „Limba română”, București, I, 1952 și urm.
- MA = „Mitropolia Ardealului”, Sibiu, I, 1956 și urm.; din 1991, „Revista teologică”.
- MMS = „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași, I, 1925 și urm.; din 1990, „Teologie și viață”.
- MO = „Mitropolia Olteniei”, Râmnicu-Vâlcea. Craiova, I, 1950 și urm.
- Mol. 1681⁵⁰ = Dosoftei, *Molitâvnic de-nțales*, Iași, 1681; ediție, studii și glosar de Mădălina Ungureanu (coord.), Iosif Camară, Ana Catană-Spenchiu, Maria Moruz, Mihail Khalid Qaramah, Cornel Tatai-Baltă, Anca-Elisabeta Tatay, Iași – Mănăstirea Putna, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, 2024.
- Mol. 1689 = *Molitâvnic*, Bălgrad, 1689; ediție îngrijită, studiu introductiv și glosar de Ana Dumitran, Alin-Mihai Gherman și Dumitru A. Vanca, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009.
- Mol. 1699 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Buzău, 1699.
- Mol. 1706 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Râmnic, 1706.
- Mol. 1713 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Târgoviște, 1713.
- Mol. 1722 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, București, 1722.
- Mol. 1747 = *Molitvenic*, Râmnic, 1747.
- Mol. 1757 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Blaj, 1757.
- Mol. 1758 = *Molitveanic*, Râmnic, 1758.
- Mol. 1764 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Iași, 1764.

⁵⁰ Am apelat numai la edițiile princeps ale unor tipărituri românești. Au fost consultate exemplare aflate la BAR București, BAR Cluj-Napoca, BCU Cluj-Napoca, Muzeul Unirii din Alba Iulia și Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”. S-au utilizat normele de transcriere interpretativă practicate în edițiile filologice actuale.

Mol. 1784 = *Evhologhion, adecă Molitvenic*, Blaj, 1784.

Mol. 2013 = *Molitfelnic*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2013.

NT = *Noul Testament*, Bălgrad, 1648; ed. Dalila-Lucia Aramă et alii, Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1988; reed. 1998.

Ps. 1710 = *Psaltirea prorocului și împăratului David*, Târgoviște, 1710.

ST = „Studii teologice”, București, I, 1929 și urm.

THE FILIATION OF THE ROMANIAN EUCHOLOGIONS FROM THE 16TH TO THE 18TH CENTURIES (Abstract)

The study addresses aspects regarding the sources of origin of the old Romanian euchologions, as well as the kinship relationships existing between various editions from the 16th to the 18th century. If the first printing in 1567 was of Calvinist inspiration, the following liturgical writings of this kind, published in 1681 and 1689, will be in accordance with the Byzantine ritual. A pioneer was the Metropolitan Dosoftei, who translated and edited in Iași, in 1681, the first Orthodox Euchologion, having as model a Venetian Greek version, as well as Ruthenian editions. The volume edited by Ioan Zoba in Alba Iulia, in 1689, is designed according to the Old Slavonic typographical style, illustrated by the 1635 printing from Câmpulung or a similar version. Compared to Dosoftei's translation, Zoba proposes a more refined language, from which archaic and regional forms, improper constructions of the Moldavian prelate, are eliminated. From a linguistic point of view, the 1689 edition is faithful to the Moldavian literary version, which is an indication of the effective participation of the printer Chiriac, who came originally from this region, in the editing of the book. A genuine liturgical reform and modernization of the vocabulary, however, took place with the appearance of the *Euchologhion* from Râmnic in 1706, translated by Metropolitan Antim Ivireanul. The declared source is the version edited and corrected by the Greek hierodeacon Ioannis Avramios and printed in Venice, in 1691, by Nikolaos Glykys. A comparative examination of the Romanian euchologions highlights the fact that the future compositional formula will be traced through the 1706 version and will be imposed through the definitive edition of Antim Ivireanul in 1713, from Târgoviște, which will become the standard for successive publications in the 18th century and the first decades of the 19th century in the Romanian space. By reproducing books from Wallachia in the printing houses of Moldavia and Transylvania, a framework adequate for the unification of literary norms will be created, around 1750–1770. In this process of configuring the Romanian version, scholars such as Dosoftei, Ioan Zoba, Chiriac the Moldovian, Mitrofan, Mihai Iștvanovici, Antim Ivireanul will be involved, to a greater or lesser extent, in a decisive way, being joined by Damaschin the Teacher, Evloghie the Monk and Dionysius the Ecclesiarch. There is an upward course in the consecration of canonical writings of this kind, by promoting innovative trends in the finalization of sacramental practice around the same compositional scheme, simultaneously with the renewal of church language. The lineage of Romanian euchologions reflects a fluctuation between Slavonic and Greek sources, leaning towards the second model, as well as a kinship between the editions that succeeded each other, consolidated by the consistency of the cultic ceremonial and linguistic unification.

Cuvinte-cheie: *filiație, modele, Dosoftei, Antim Ivireanul, norma literară.*

Keywords: *filiation, models, Dosoftei, Antim Ivireanul, literary norm.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
eug.pavel@yahoo.com*